

Restauratie en herbestemming van boerderijen

Handboek

2011 - 2012

Architect Willy Bens

Studiebureel Heemschut
Kegelstraat 34 - 2580 Beerzel-Putte

arch.bens@skynet.be
katelijne.weyns@gmail.com

015 24 42 84

Restauratie en herbestemming van boerderijen

DOELSTELLING

- Aspecten geestelijk erfgoed Dr Jozef Weyns
- Historisch overzicht boerderijbouw in het verleden
- Diverse technische aspecten bij de restauratie en de herbestemming van boerderijen

PROGRAMMA

Aspecten geestelijk erfgoed Dr Jozef Weyns

Opbouw

historiek, types en groottes

Bespreking bouwelementen

- 1 Wanden
- 2 Daken
- 3 Plans, doorsneden, binnenelementen
- 4 Architecturale details buiten
- 5 Boerderijgebouwen & dienstgebouwen
- 6 Aanleg en aanplanting

Herbestemming

- 1 Technische aspecten noodzakelijke aanpassingswerken
- 2 Bewaren en restaureren elementen binnen en buiten
- 3 Creëren van meer ruimte, licht en zicht

Tips ter afsluiting
Referentielijst

Weyns maakt aantekeningen bij het verhaal van de bewoners van de Uytchoolhoeve in Oevel voor de overbrenging naar Bokrijk (AJW F1169)

Jozef Weyns (1913-1974) was een pionier van de Vlaamse heem-, volks- en familiekunde. Hij was een gedreven onderzoeker met een brede interesse. Weyns schreef, gaf lezingen, tekende, fotografeerde, schilderde, zong en bouwde. Hij was de geestelijke vader en de eerste Conservator van het Openluchtmuseum Van Bokrijk.

Als gangmaker van de heem- en volkskunde werd Weyns erkend en bewonderd. Hij was een geëngageerd wetenschaps- en ambachtsman, die wilde bijdragen tot de Vlaamse culturele ontvoogding.

Hedendaagse specialisten van heemkunde, volkscultuur en monumentenzorg erkennen Weyns' verdiensten, maar zien hem ook als een kind van zijn tijd.

lezing Lamot, thema 'Helden', Mechelen, april 2012
Dr Friedo Kwanten, afdelingshoofd archief KADOC, Leuven.

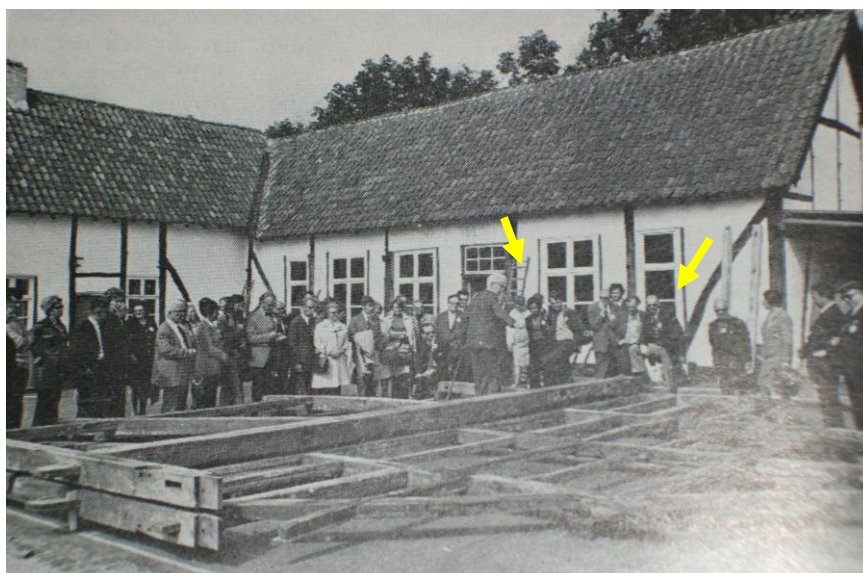

In 2013 herdenken we het 100-jarig geboortjaar van Dr Jozef Weyns.

ASPECTEN GEESTELIJK ERFGOED DR JOZEF WEYNS

In het najaar van 1972 ben ik met mijn architectenloopbaan gestart. Paul Delen, bouwaannemer en lid van de Heemkundige Kring Die Swaene, schreef me in op de Landdag te Bokrijk. Zo kwam ik onmiddellijk in contact met én in de ban van Dr Jozef Weyns, ... van en over vakwerkbouw, het openluchtmuseum, gebinten,...

Landdag 1972 in het Vlaamse Openlucht-
museum te Genk - Bokrijk,
9-10 herfstmaand 1972

Voor dit handboek heb ik geput uit de publicaties van Jozef Weyns, en uit mijn eigen werk. Ik werd door hem geïnspireerd, niet in het minst door het belang dat ik ook hecht aan het landschappelijk kader rond de gebouwen. In dit opzicht is zijn werk te Bokrijk baanbrekend. Het was het eerste Openluchtmuseum waarbij de gebouwen een plaats kregen in hun natuurlijk kader, met de erbij horende dienstgebouwen en landschappelijke, streekgebonden elementen.

Recuperatie en hergebruik

H. Kennis, R. Steyaert

Blz XXXII

“... Opvallend in deze streek zijn de talrijke lemen schuren en wagenhuizen die, al dan niet volgens de aloude bouwtechnieken heropgebouwd werden bij nieuwe of aangepaste woningen...”
In hoeverre dit fenomeen van verplaatste en heropgebouwde gebouwen beïnvloed werd door de uitbouw van het Openluchtmuseum te Bokrijk is niet te achterhalen, maar wel waarschijnlijk. Er dient immers te worden opgemerkt dat de oprichter en stimulator van het museum, dr Jozef Weyns, de bouwheer was van het met recuperatiemateriaal opgebouwde ‘Hof Ter Speelbergen’, Beerzel, Peredreef 5, en de naburige ‘Speelbergenhoef’, Peredreef 11, Heist-op-den-Berg, die in de streek grote bekendheid genieten. In dezelfde context werden vele bedreigde gebouwen uit Heist-op-den-Berg en omgeving overgebracht naar Bokrijk.

Blz 435

Peredreef, Nr 5

‘Hof Ter Speelbergen’, voormalige woning van Jozef Weyns (1913-1974), stichter van het Openluchtmuseum Bokrijk. Gerecupereerd materiaal en stijl van Kempische hoeven, ingehuldigd in 1952 en ingeplant op een omhaagd terrein met boomgaard. Voormalig schob afkomstig van Kasterlee als garage.

INLEIDING

Het tastbare verleden verdwijnt in snel tempo.

De diep ingrijpende veranderingen op het platteland hebben voor dit culturele erfgoed grote gevolgen. Talloos vele historische boerderijen en hun erven verdwijnen of worden zeer ingrijpend verbouwd.

Het landschap globaliseert. Van de typische gebouwen met hun opvallende verschijningsvorm en streekgebonden architectuur blijft weinig over. Ook boerderijen zijn geen onveranderlijke fossielen. Hun uiterlijk past zich aan bij maatschappelijke en economische veranderingen. Het behoud van historie is belangrijk maar niet zalmakend.

Voor boerderij-eigenaars met verbouwingsplannen is het dan ook zoeken naar een goede aanpak. Niet alleen voor de bouw maar ook bij alles wat er voor het overige bij komt kijken. Een grote rol is hierbij weggelegd voor de architect. Hij/zij is degene die de ideeën een concrete vorm moet geven.

Er is een grote behoefte aan kennis over het karakter en de bouwkundige eisen van een (historische) boerderij. Steeds meer particulieren gaan op zoek naar de juiste antwoorden op hun bouwvragen.

Het is daarom meer dan de moeite om stil te staan bij de restauratie en herbestemming van de boerderij. We doen dit niet alleen uit liefde voor de schoonheid, maar zeker ook voor de waarde en de betekenis van de gebouwen op het platteland zelf. De zorg voor het behoud is daarvan de kern.

Het is mijn wens dat zowel architecten, bouwheren als liefhebbers van boerderijen zich door deze belichting kunnen laten inspireren.

16 maart 2011, 9 april 2011 en 15 juni 2012

Architect Willy Bens
Studiebureau Heemschut
Kegelstraat 34
2580 BEERZEL-PUTTE
tel 015 24 42 84
arch.bens@skynet.be

Historiek

Het heeft er alle schijn van dat het traditionele boerenhuis over enkele jaren uit een groot deel van ons landschap zal verdwenen zijn. Hun aanwezigheid is nu reeds een zeldzaamheid.

Het onderzoek van het authentieke historische boerenhuis was het onderwerp van veel studiewerk. Gelukkig hielden en houden vele Heemkundige Kringen zich hiermee bezig. Ze bezitten dus ook een interessante bron aan gegevens.

Na vele jaren oplettende omgang durf ik het aan om hier een bondig overzicht te geven van de voorvaderlijke boerenbouwsels uit ons heem.

Hierna volgt dan hoe we deze boerderijen deskundig kunnen renoveren en er op gepaste wijze een herbestemming aan geven - aangepast aan deze tijd, maar met zorg voor materiaal en aandacht voor de technische kant van de zaak.

Het dunkt me logisch, eerst de hoofdkenmerken van de boerderij mee te geven, zoals ze af te lezen zijn uit haar uiterlijke verschijning in het landschap.

De landschappelijke gebondenheid van het boerenhuis is ook in het Vlaamse land zeer goed waar te nemen. Het kan wel niet anders. Overal ter wereld is dit zo.

De drie hoofdlandschappen in Vlaanderen zijn:

- een arm heidelandschap – Antwerpen en Noord-Limburg (de Kempen)
- een vruchtbaar heuvelland – Brabant, Zuid-Limburg en de Voerstreek
- een vruchtbaar laagland – Oost- en West-Vlaanderen

Als voorbeeld wil ik vooral de Kempen verder bespreken.

Uiterlijke hoofdkenmerken van het Kempisch boerenhuis

1 Dak

We worden eerst door lijn en omvang van het dak geboeid. Het dak beheerst de uiterlijke gedaante. Het reikt soms heel laag, zeker aan de achterkant. Niet alleen in de uiterlijke verschijning, ook in zijn innerlijke bouw heeft dit overkoepelend dak een overheersende betekenis.

De dakstoel is de kern van de bouw. De wand heeft daarbij zelfs een ondergeschikte rol. Dit eerste hoofdkenmerk rangschikt het Kempisch huis tot de zogenaamde dakbouwsels, terwijl bij de wandbouwsels de muren en wanden het hoofdelement uitmaken.

2 Meerledige bouw

Een tweede kenmerk is dat de Kempische boerderij uit meerdere bouwsels bestaat.

Ze is een meerledige bouw. Slechts bij kleine bedrijfjes steken woonhuis, stal en schuur onder één dak. Soms vind je nog aparte dienstgebouwtjes, zoals wagenschob, turfhuis, varkenshok, assenkot en zeker het bakhuis.

Bij grote bedrijven zijn de schuren afzonderlijke en vaak indrukwekkende bouwwerken. Enkele fraaie voorbeelden van de meerledige boerderij zijn nog terug te vinden.

3 Geraamtebouw

De oude bouwsels van de Kempen hebben lemen wanden. De kern van alles is een eiken geraamte dat het dak draagt en de wanden schraagt. De wand is te vullen.

Deze bouwwijze is een 'geraamtebouw'. Het kon opnieuw uiteengenomen worden en verplaatst, wat tot in de 16^e eeuw nog het geval was.

Baksteen is in uitzonderlijke gevallen in de 17^e, iets vaker in de 18^e eeuw aangewend. In die oude bakstenen voorbeelden is de eiken 'huisstoel', het bouwgeraamte, nog aanwezig. Achter vele jonge baksteenmuren is de oude eiken huisstoel nog aanwezig.

4 Spreiding

De oude kernen van nederzettingen zijn volgens een driehoek geschikt. Dat bewijzen de dorpskommen, maar ook de pleindriehoeken van de oude gehuchten.

Deze nederzettingskernen hebben elk hun drie levensnoodzakelijke organen: akkers, weide en braakliggend (het drieslagstelsel). Dit waren de natuurlijke en economische levenseenheden. Rondom deze oerkern hebben persoonlijke ontginningen en stichtingen de heide verder en verder doen wijken en hoevegebouwen buiten de oude kern doen oprijzen, al bleef men liefst in groepjes wonen. Voorbeelden van boerderijen buiten de dorpskernen zijn bijvoorbeeld de abdijhoeven. De zeer verspreide bewoning van onze Kempen is het resultaat van deze ontwikkeling die trouwens vandaag nog voortgaat.

Hoofdvormen of typologie en groottes

1 Vanuit het oogpunt van het bedrijf

De meeste boerderijen hielden aan het gemengd bedrijf, namelijk met graan en vee. De omvang van het bedrijf heeft vooral een invloed op het uitzicht van de hoevegebouwen. Zo zijn er

- **de kleine boerderij**
graanteelt en veestapel waren beperkt. Het bergen van de oogst vergde geen grote ruimte en dus geen afzonderlijke schuur. Typisch voor de kleine boerderij is dus dat woonhuis, stal en schuur, die naast elkaar zijn gelegd onder één langgestrekt dak.
- **de grote boerderij**
hier vergden vee en graanoogst meer plaats. Zo ontstaat er enerzijds een woonstalhuis en anderzijds een vrijstaande schuur. Het vee kreeg daarbij de helft van het huis toebedeeld.

2 Vanuit bouwtechnisch oogpunt

Deze indeling betreft alleen de behuizing. We gaan hierbij uit van het bouwgeraamte. Kernstuk daarvan zijn de gebinten (of gebonten). Eén gebint is de eenheid van verbonden balken die op de grond worden ineengepast en getoogd. Zo worden ze gericht of opgetrokken.

Elk gebint bestaat uit twee stijlen die op ± 75 cm van hun boven-eind verbonden zijn door een liggende balk, die dan weer met een pen doorheen de stijl steekt en met een spie en twee houten toognagels verankerd is (ankerbalkconstructie).

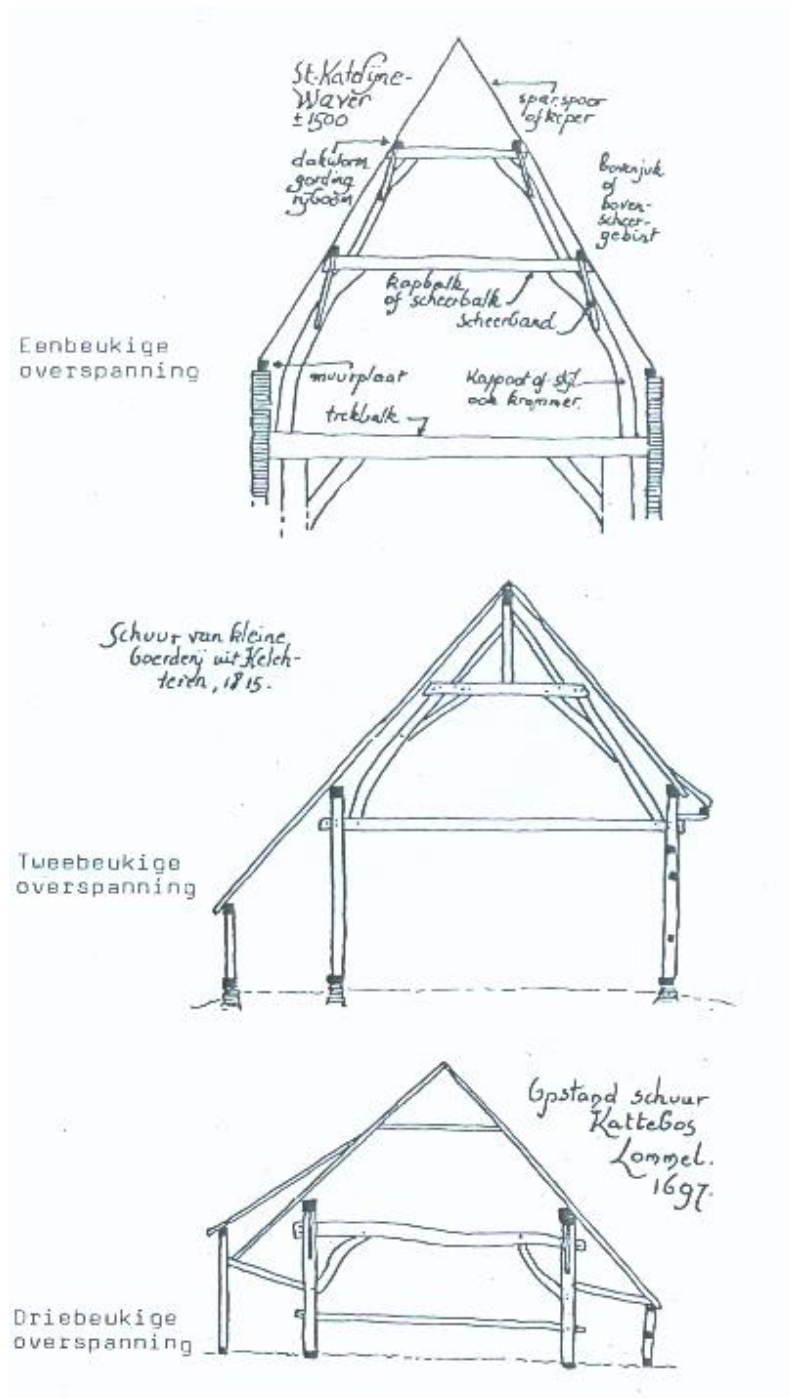
De hoek tussen ankerbalk en stijl is van een dikke band voorzien, het korbeel of de stormband.

De stijlen worden op stenen steunen gezet. Volgens de grootte van het gebouw kunnen 6 à 9 gebinten achter elkaar worden gesteld.

- Indien beide rijen stijlen in een buitenwand komen te staan, dan spreekt men van een éénbeukig huis. Deze schikking komt alleen bij kleine boerderijen voor (bijv. vakwerkhuisen uit Limburgs Haspengouw).
- Veel vaker is bij de kleine boerderij aan de achterzijde een afdak aangebracht, een kleine 2 m breed. Het dak is hierover doorgetrokken. Zo bekomen we een tweebeukige schikking. De achterzijde was veelal de noordzijde. Dit type komt vooral in de Limburgse Kempen voor.

- Indien zowel aan voor- als aan achterkant een ahang is getimmerd, bekomen we het brede of driebeukige Kempische huis. Typisch voor dit huis is dat het woongedeelte gewoonlijk oostelijk is georiënteerd en de kamer in de middenbeuk is ondergebracht en licht ontvangt door een venster in de sluitgevel.
In de westelijke sluitgevel die de stal afsluit ontmoeten we nu een dubbelvleugelige deur.

Het éénbeukige huis hoeft daarbij niet het oudste te zijn. Ook van de driebeukige bouwvorm bestaan er oude voorbeelden.

Nog enkele bijzondere kenmerken

Oriëntatie

Zeer belangrijk voor de doelmatigheid van de behuizing en voor haar veiligheid is de oriëntatie. De lange voorgevel toont zijn gelaat naar het zuiden, of iets meer naar het oosten (naar de elf-uren-zon). Deze schikking bood een dubbel voordeel.

- het huis vangt de meeste zon, dus licht en warmte
 - de sluitgevel – een klein vlak van wand en dak – is naar de kwaadaardige westenwind gekeerd.
- De wind was een grote vijand van het grote en strobgedekte dak.

De noklijn van de bouw loopt dus nagenoeg volgens de richting oost-west. Langs de oostkant ligt de woonpartij. Zo was men het meest tegen de wind beschut.

Op de zolder, onder het afgeknotte dak (wolfseind), diende een lichtopening in de wand gelaten voor verlichting van de zolderruimte. Die opening ving aan deze oostkant weer minder wind dan langs de westkant.

Om deze lichtopening te dichten werd geen glas gebruikt, maar luiken. Om deze luiken een plaats te geven boven de zoldering moest de sluitgevel onder dit wolfseind van de woonzijde hoger reiken dan de sluitgevel aan de stalzijde.

Een hogere gevel vangt meer wind. Daarom lag deze met de zolderverlichting weerom best langs de oostkant.

Vergeeten we de wijngaard tegen de gevel niet. Die bekwaam een beste plaats tegen de naar de zon gekeerde voorgevel.

Ruimtegeleding

De ruimtegeleding volgt een traditioneel vast schema. Vóór het huis staande, kan je de indeling van de ruimte aflezen.

Beginnend van rechts, oost, volgen de ruimten elkaar als volgt op: kamer, huis, stal en bij het kleinbedrijfshuis, de schuur met soms nog aangehangen schob of bergruimte. Er is één enkele, zware schouw, die door de dakvorst steekt - van de twee haarden, rug tegen rug. Rechts van die dubbele haard ligt de kamer, links het huis. De kamer heeft geen buitendeur. Ze heeft, bij het één- en tweebeukige huis, één of twee vensters in de voorgevel.

Bij het driebeukige huis krijgt ze haar licht uit de sluitgevel. De voordeur geeft toegang tot het huis. Dit huis is de centrale ruimte van de boerenwoning. De andere ruimten zijn van daaruit bereikbaar: kamer, kelder, stal.

Het huis bevat de twee belangrijkste binnenorganen van de behuizing, namelijk haard en moos (vergelijkbaar met onze hedendaagse leefkeuken).

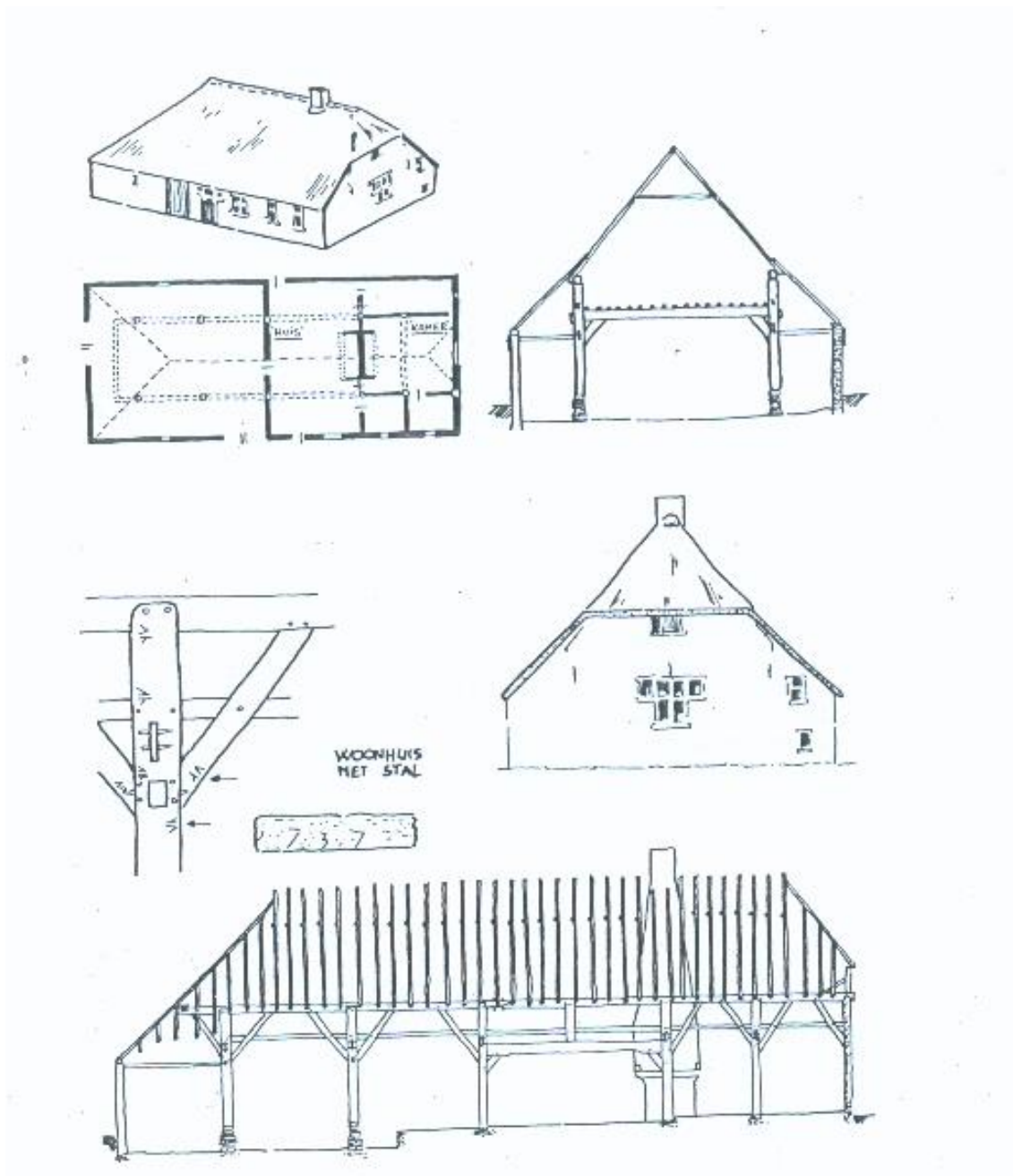
In het Antwerpse gebied beslaat het huis de ganse diepte van de bouw. Daardoor staan wel eens één, twee of zelfs meer stijlen van de gebinten er vrij in opgesteld.

Voordeur en achterdeur hangen gewoonlijk tegenover elkander, en dat langs de stalzijde. Die schikking is het redelijkst. De deur draait dan tegen de stalwand.

Nu betreden we de ruimten rechts van het huis, of buitenshuis gezien, oostelijk van de schouw.

Is het een éénbeukig huis, dan is hier alleen een kamer. Bij een tweebeukig bouwspel liggen onder de ahang, aan de noord- of achterkant van de woning één of twee kleine slaapkamertjes of soms de kelder met daarboven de kelderkamer.

Bij de driebeukige behuizing is de ruimtegeleding als volgt: de kamer beslaat de middenbeuk, de kelder de noordelijke zijbeuk, één of twee slaapkamertjes de zuidelijke ahang. De kamer zonder buitendeur (ook voorzien van een open haard, die rug aan rug is gebouwd met die van het huis) is het aangewezen winterverblijf.

- Uitschoolhoeve – Oevel (Vlaams Openluchtmuseum Bokrijk)
- een zuiver voorbeeld van driebeukige bouw met hanebalken dak
 - de potstal is lager gelegen
 - woonstalhuis met apart gebouwde grote schuur

BESPREKING BOUWELEMENTEN

1 WANDEN

De echte Kempische wand is de lemen wand of weegt. Deze woorden komen van winden, wenden, dit is vlechten.

Baksteen deed maar voorgoed zijn intrede na het midden van de 19^e eeuw.

Uiterlijk hoofdkenmerk is dat het balkwerk zo veel mogelijk is verstopt, in tegenstelling tot het vakwerk in Limburgs Haspengouw of in Duitsland.

De verticale steunen of stijlen staan op ongeveer 2 m van elkaar. Ze worden verbonden door horizontale banden, de regelbanden of rijbanden.

Dit regelwerk is dunner van hout dan de stijlen en de achterkant van stijlen en rijbanden vormt één vlak, niet de voorkant dus. Dit laat toe aan de voorzijde van de rijbanden het vlechtwerk te plaatsen met de leem.

Tegen de voorkant van het regelwerk worden elke 30 à 40 cm verticale platte latten genageld, vitslatten. Daartussen wordt nu, dus horizontaal, met vitsroeden gevlochten, gevitseld.

Voor vitsroeden dient alle hout, maar vooral spork en hazelaar, omdat die twijgen minder zijtakken vertonen. Nu worden meestal wilgentakken gebruikt.

Dit vlechtwerk wordt met leem beworpen, waarin veel gehakt stro is gemengd, het geheel gemengd met paardenurine.

Het ganse regelwerk is zo bestopt.

Het timmerhout is altijd eik. Slechts in de 19^e eeuw komt de den erbij.

Die bewerkte gemakkelijk maar leed zeer veel van de houtworm.

Vandaag de dag zijn deze wanden nagenoeg verdwenen. Interessant om weten echter is dat de bovenste balk van de vakwerkwand, de muurplaat, meestal behouden bleef.

Men verving de wanden maar behield het dak, dat op de muurplaat rustte.

Zo zien we boven een gemetselde muur een dikke balk ($\pm 15 \times 15$ cm).

Een origineel gemetselde wand daarentegen heeft een dunne muurplaat.

het pannenhuis Balen - 1620, vakwerk met baksteenvulling in motieven,
ramen oorspronkelijk gekoppeld aan de standers

Bovenaan is de zware muurplaat te zien die dikwijls het enige restant is van de vakwerkbouw na de 'versteningsfase'.

VENSTERS

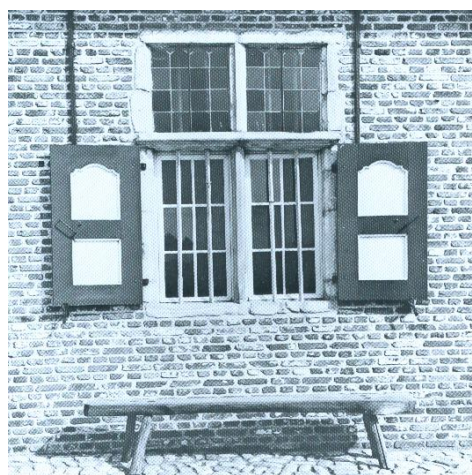
De lichtopeningen waren oudtijds klein en niet gedicht met glas. Het bovendeel werd aan de buitenkant toegenageld met een doorschijnend vlies: rundsblaas of maagvlies, dunne huid, geolied papier. De onderste openingen waren voorzien van houten schuif- of draailuiken. Bij slecht weer of 's nachts deed men ze dicht.

De naam slagvenster voor draaiende toeslaande luiken wordt nu duidelijk. Het gebrek aan glas gaf dus oorsprong aan onze tweedelige vensters of kruisvensters, en aan onze vensterluiken.

Die vorm bleef nawerken na voldoende aanwending van vensterglas. Het feit dat in de bovenopeningen het glas dikwijls buitenzijds is aangebracht, herinnert aan de opnageling van het doorschijnend vlies. Zeker voor de vrije onderste lichtopeningen waren diefijzers wenselijk. Ze waren in die tijd reeds aangebracht. De zoldervensters hebben tot in de laatste tijd de oeroude schikking bewaard: geen glas, maar schuivende of draaiende luiken.

overkragende gevel
kruisraam in het vakwerk

kruisraam met witte zandsteen

2 DAKEN

Uiterlijke dakvorm

Het dak was met stro bedekt, zelden met riet.

De dakvorm wordt door dit materiaal bepaald: aan rechte topgevels – die bij kleine huisjes toch ook voorkomen – zou de wind het stro gemakkelijk losrukken. Daarom is het dak aan vier zijden afgeschuind: dit vormt het zogenaamde walmdak of schilddak.

Het oostelijk schild is vaak kleiner en ook steiler dan het westelijke dat lager reikt en zachter van helling is, om de wind zo weinig mogelijk vat te geven.

Het stro werd met de aren neerwaarts gebonden: gespreid dak. Als bindmateriaal dienden wilgentenen, wissien, en berkenrijs.

De dakvorst werd met russen belegd, gestoken in het vilt van de weide: vorstrussen.

Ze werden met houten pennen gehecht. Op de russen werd gewoon huislook, donderbaard geplant, of klein huislook.

Soms werd de vorst met een soort van modder belegd.

Vandaag de dag zijn de meeste daken met oude boomse pannen of nieuwere versies hiervan bedekt. In de Limburgse Kempen heeft men reeds vroeg het stro door pannen vervangen. Bij een bezoek aan Bokrijk kan je zien dat de meeste gebouwen van de Limburgse Kempen een pannendak hebben.

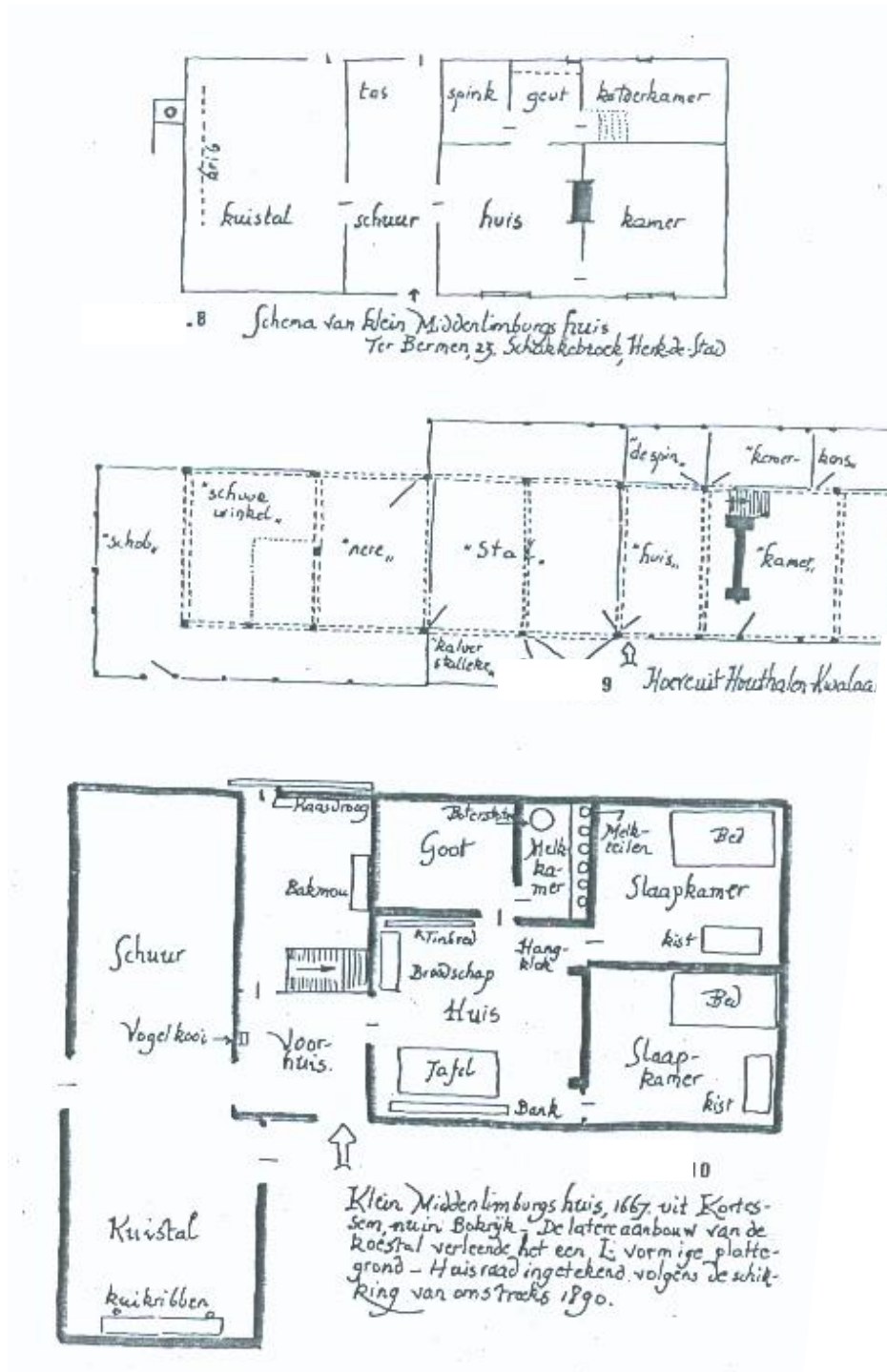
De daken met stro gedekt, kon men vrij gemakkelijk met boomse pannen bedekken gezien het een licht materiaal is. De oude daken waren meestal nog hanenbalken daken. Dit wil zeggen: Er zijn géén gebinten. Elk keper wordt horizontaal verbonden met de keper aan de overkant. Dit noemt men de 'hanenbalk'.

Om boomse pannen te kunnen leggen plaatste men bijkomende gebinten.

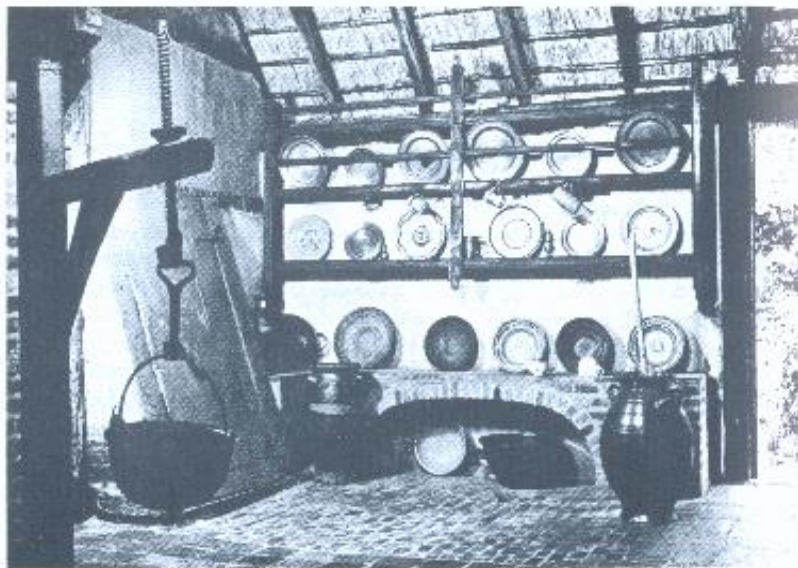

3 PLANS, BINNENELEMENTEN

Plans

Binnenelementen

moosbank met bordenrek
draaiboom aan de hoek van de haard
opkamer en kelderluik

4 ARCHITECTURALE DETAILS BUITEN

metselaarstekens zoals we die kunnen terugvinden
in de bakstenen gevels in de Kempen

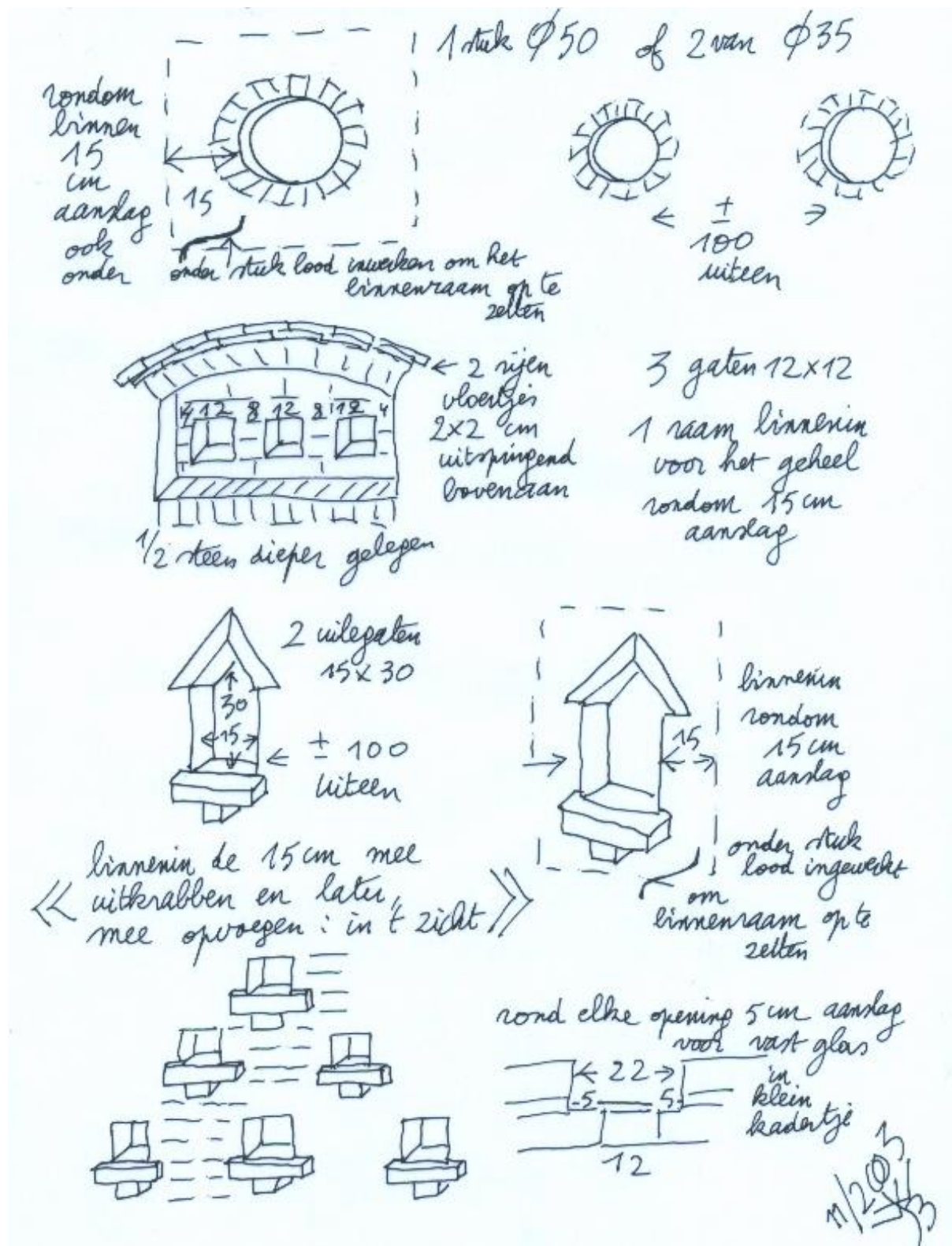

deurkalf met inscriptie

afweerkruis boven keldervenster Heist-op-den-Berg

voorbeelden van uilengaten

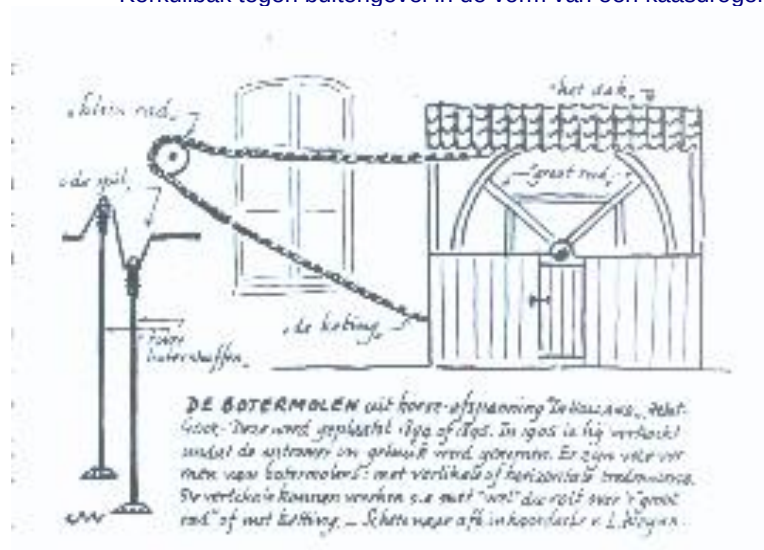

Kaasdroger aan verdieplingsluik - Bullemhoeve O.L.V.-Waver
Foto Jos van Rompay - archief vzw Jozef van Rompay-Davidsfonds-Genootschap"

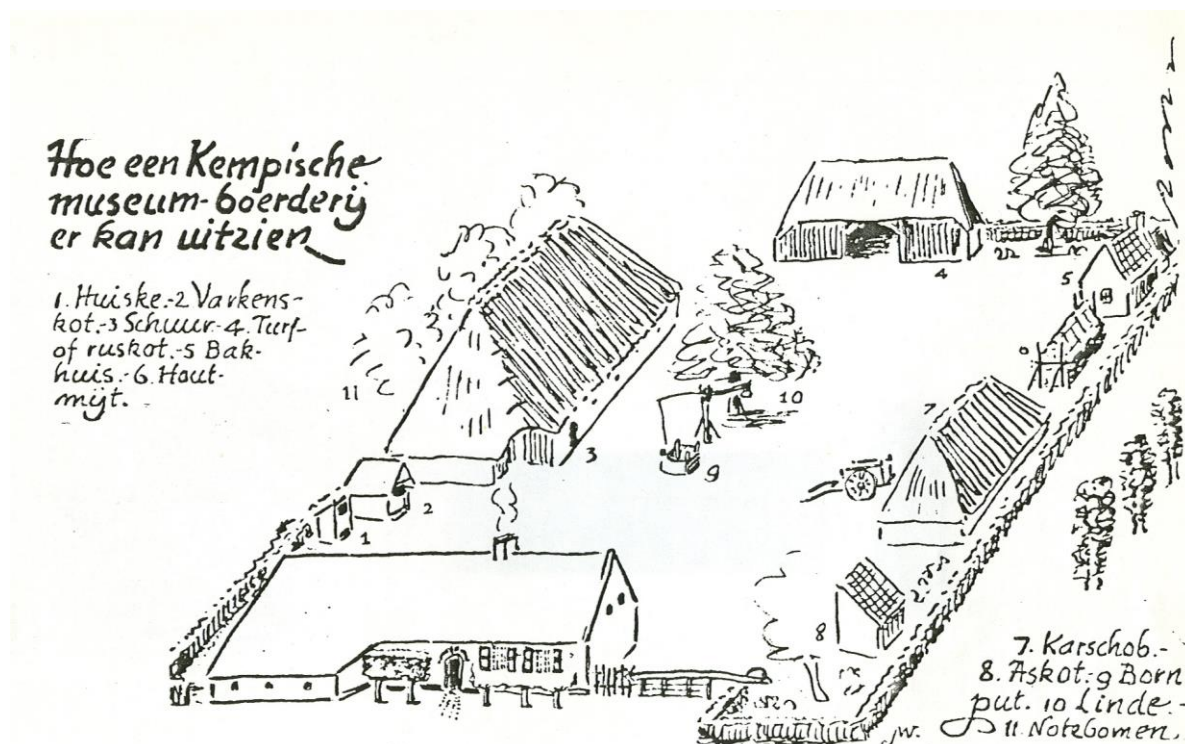

Kerkuilbak tegen buitengevel in de vorm van een kaasdroger

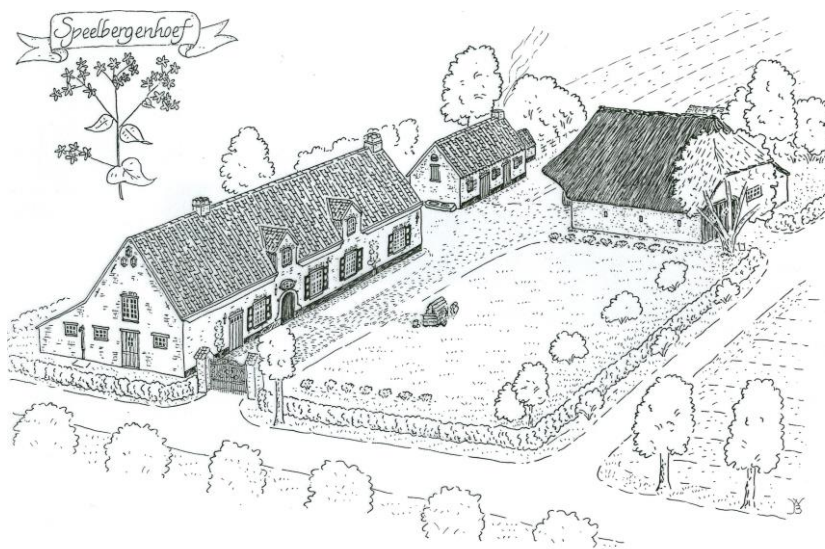

schema van botermolen met ketting en twee stoters
uit de grootouderlijke hoeve van Dr Weyns

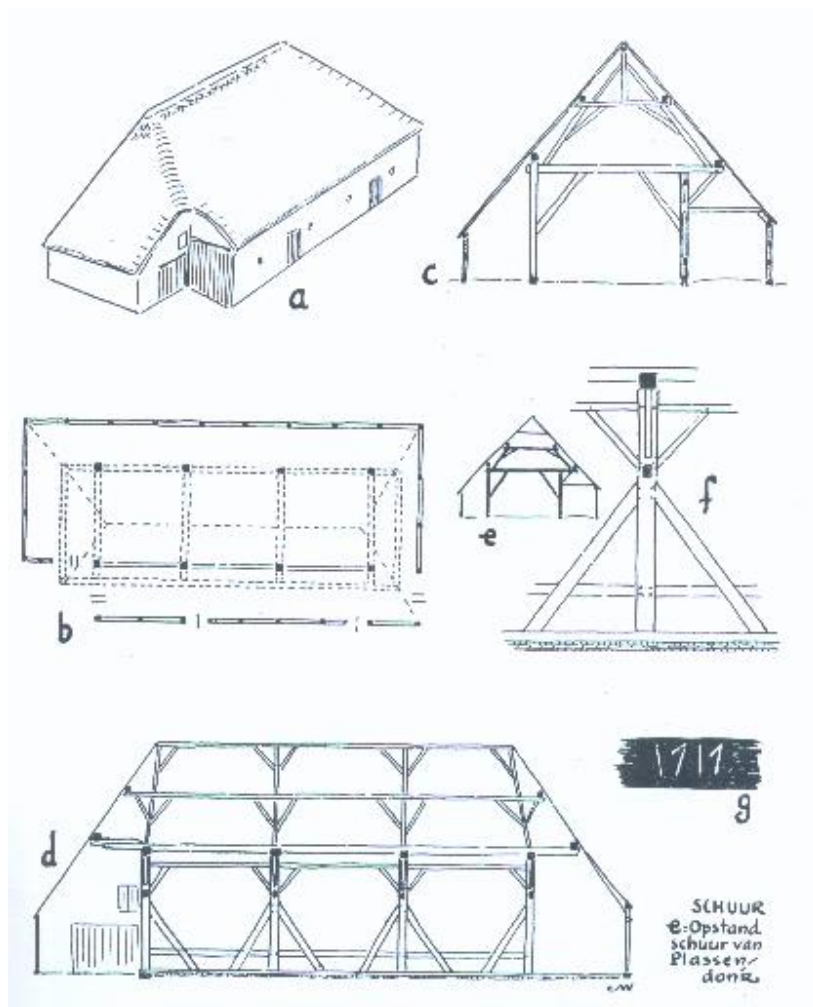
5 BOERDERIJGEBOUWEN & DIENSTGEBOUWEN

Iets over boerderijen, Ons Heem, Jg XXV, 4 – Hooimaand 1971
Schets Dr Weyns, p. 187

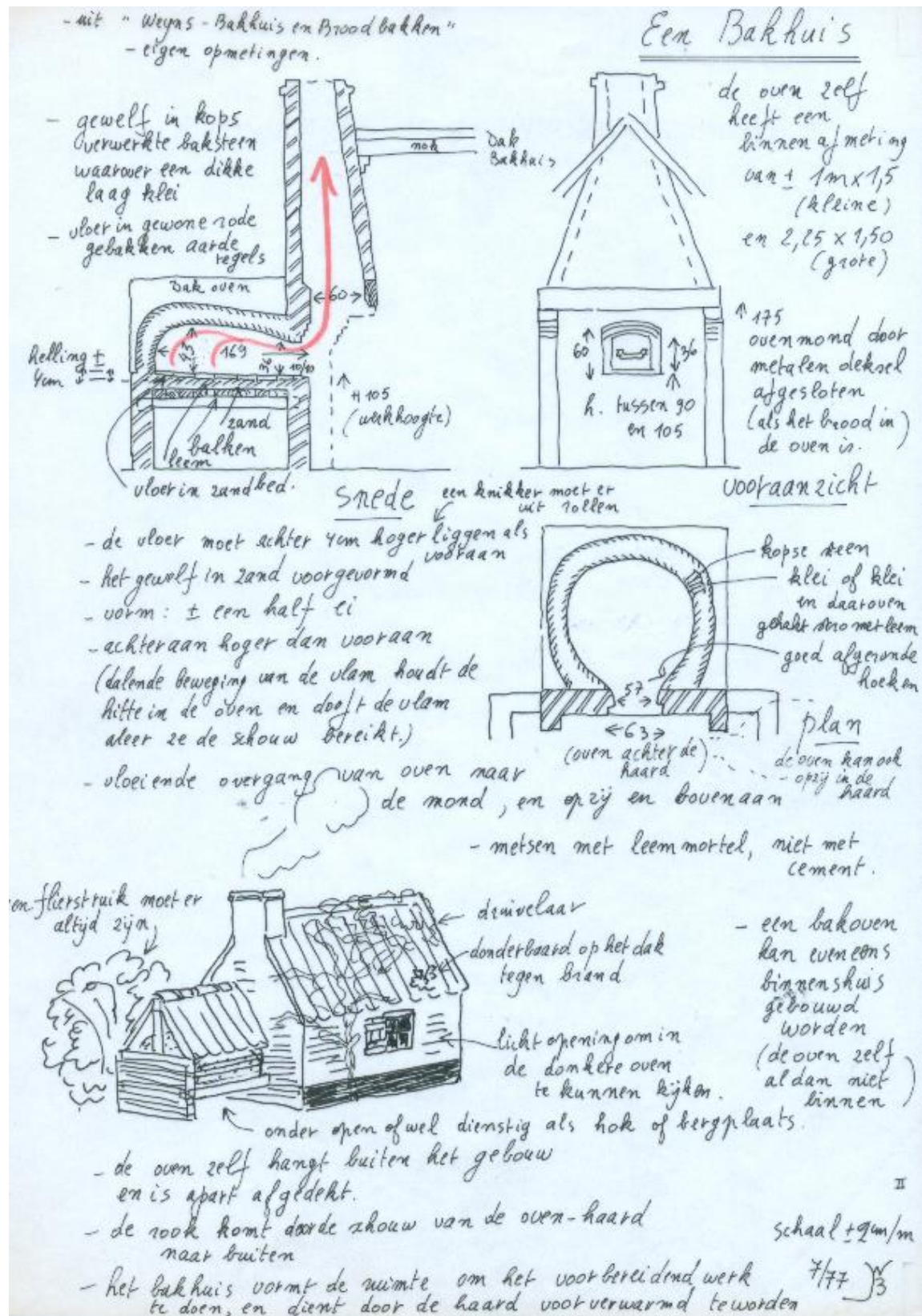
Speelbergenhoef
Peredreef 11 te Heist-op-den-Berg

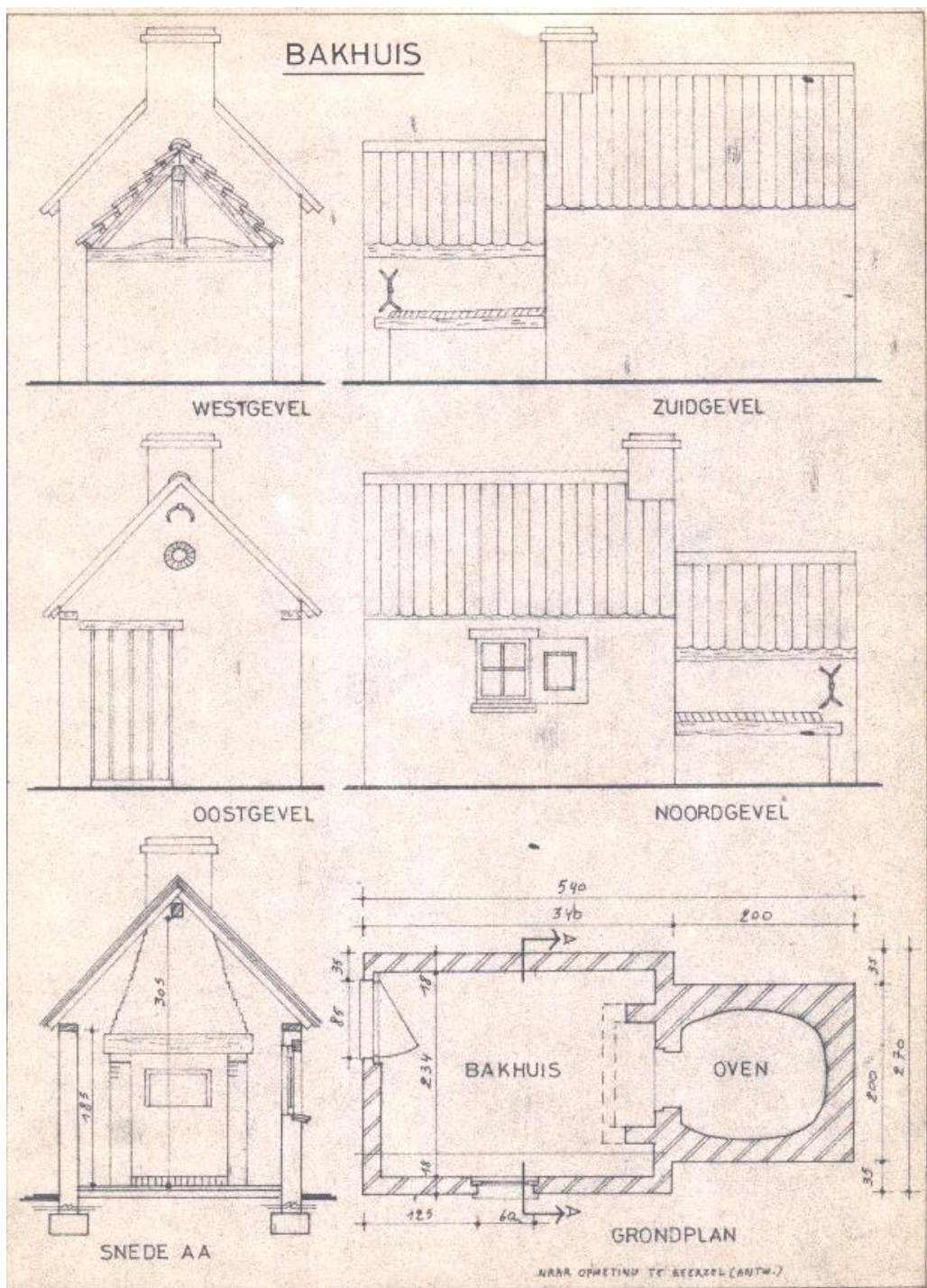

schuur Uitschoolhoeve Oevel

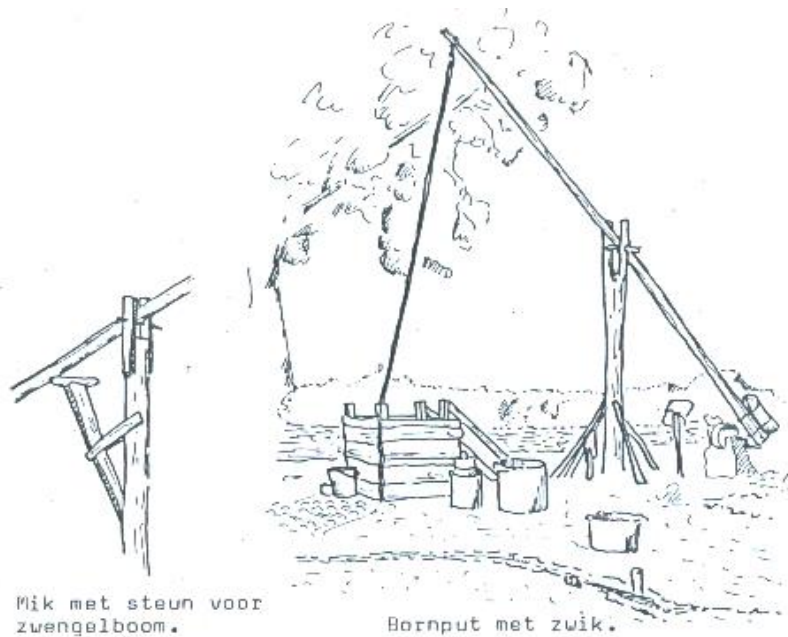

karschob uit Merksplas

Herbouwd bakhuys bij Marcel Van der Auwera, Beerzel

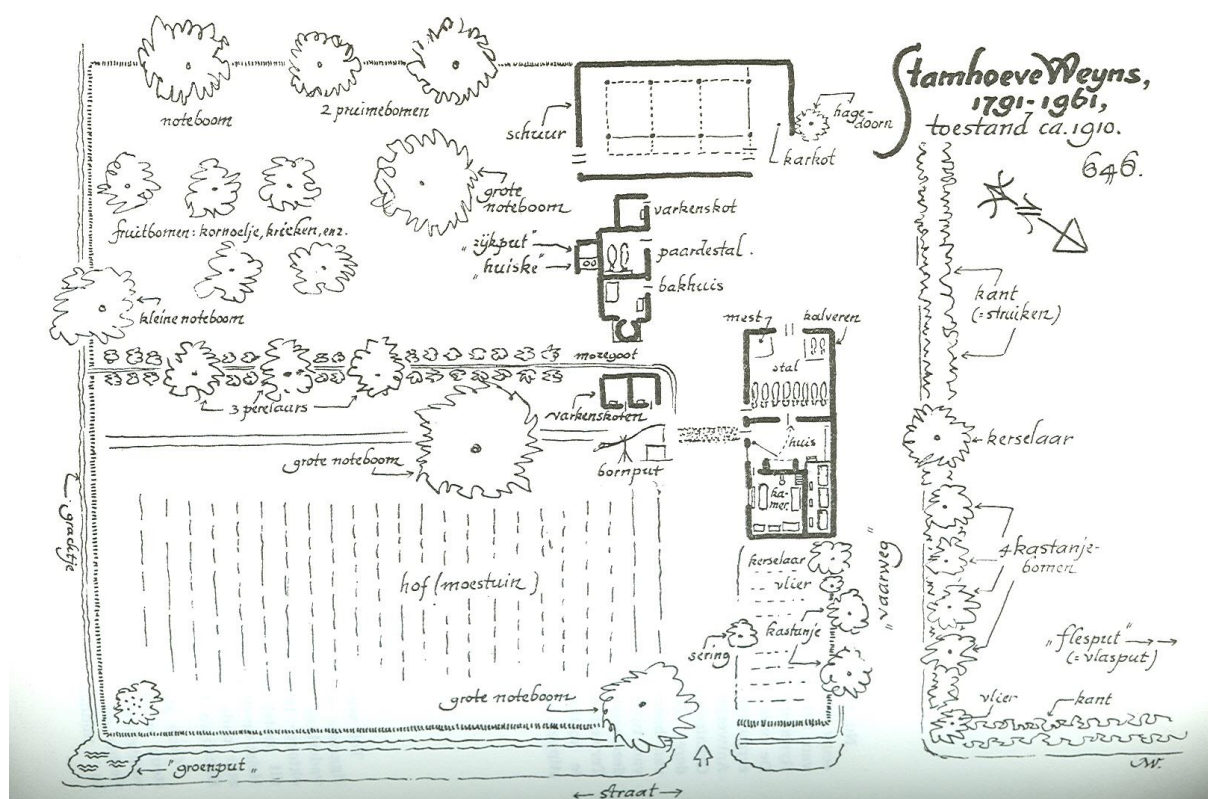

bornput met schepstelling of met windas

bijenhal - Bokrijk

6 AANLEG EN AANPLANTING

Uit Volkshuisraad in Vlaanderen, deel IV, p. 1214

Vlaamse Openluchtmuseum Bokrijk
houtmijt met stookhout voor de bakoven

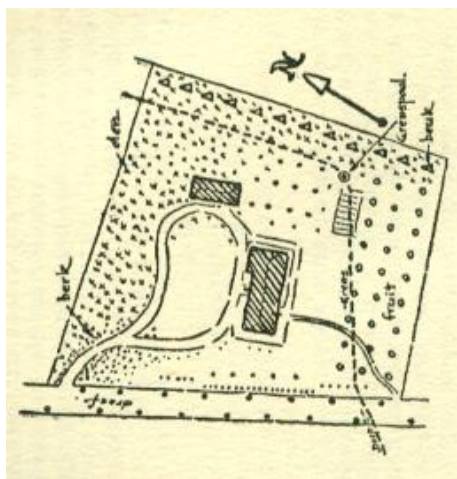
Bij de bouw van Ter Speelbergen heeft dr Jozef Weyns veel aandacht geschonken aan de aanleg en aanplanting.

Citaat uit 'Het verhaal van ons huis', Davidsfonds, 1954, pg 155

Waarom zouden onze verre voorouders hun hoven hebben omhaagd met de beuk die wij nu haagbeuk heten? Dat van geen toeval sprake is, dat raadt ge wel: dergelijke dingen uit de volkscultuur hebben hun verre, diepe zin. Aan deze boom, waarop geen bliksem scheen vat te hebben, werd een beschermende kracht toegeschreven. Zoals de vlier op zijn manier, aan de kelderkant geplant, de melk en andere kelderwaar voor hekserij en kwade hand moest beschutten, zo is de 'epen' haag een schutse voor het ganse erf.

Daarom, naar oude en zinvolle trant, werd er haagbeuk rond ons vlek geplant! Petere Halder deed dat werk.

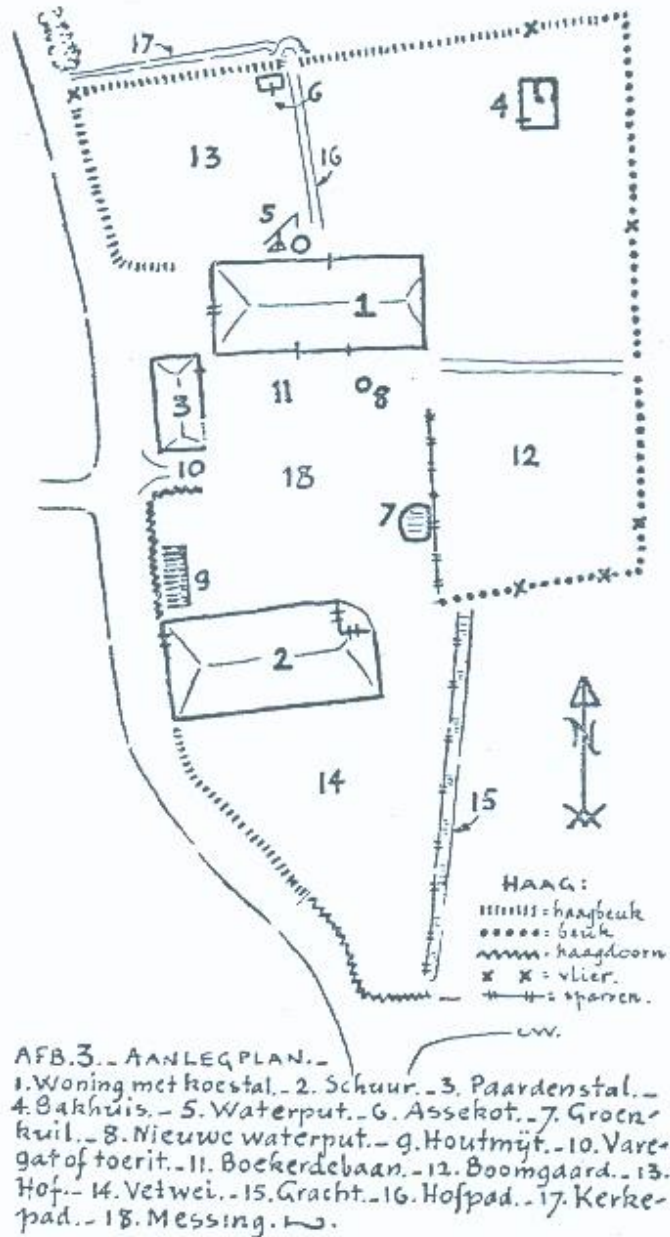
De wegen trok ik zelf op het terrein. De oprij ligt aan de noordwestelijke uithoek. Een eindje binnen de toegangspoort liet ik de oprijweg splitsen in een grote lus, gelegd omheen het grasveld voor ons huis. Langs de oprijweg, tot de splitsing voorbij, plantte ik een bosje zilverberken, driehonderd jonge boompjes die ik oogstte op 'Ten Bosch', waar er jaarlijks honderden opschieten. De ganse noordoostelijke hoek, tot tegen de oprijweg, en nog uitlopend de hele noorder- en oosterzijde langs, kwamen picea-mast en den, samen 2.500 boompjes die eens, hopen we, een ondoordringbaar scherm zullen worden dat ons huis beschut tegen winterwinden. Bovendien is de oostkant afgeboord met 12 rode beuken; zij kunnen er herinneren aan het beukenbosje dat hier, ten oosten van ons huidig goed, in vroegere tijden groeide, zoals een kaart van 1710 mij had getoond. En langs het westen pootte ik 24 Italiaanse populieren, die eens de woeste westenwinden zullen vangen.

Langs de zuidkant werd de boomgaard aangelegd, aansluitend aan die van de naaste boerderij. Grote kuilen werden gegraven, - Petere Halder deed dat, - nieuwe aarde en straatvuil aangevoerd. Dertig bomen op hoge stam – appelaars, perebomen, pruimelaars, - werden hier op drie rijen in 't gelid gezet. Langs het oosten kwamen er nog vier kerselaars, elf okkernotebomen en zes perzikbomen bij. Fons Van Rompaey bracht een dozijn kastanjabomen. Cyriel Verlooi twee krentestruiken. We plantten een mispelaar, vijftien hazelnotestruiken, zes zure-kriekbomen. Witte sering en bracht Miel van Truyskens. Ook vlier en hulst werden niet vergeten, noch lijsterbes en eik, wilde kastanje en rhododendron. Ik geloof dat drie duizend bomen en boompjes rond ons huis werden gezet. Het visblaasvormig grasplein, door de oprijweg omgeven, bleef vrij; alleen de uithoek aan de wegensplitsing kreeg een paar berken en aan de andere kant werd ook de bocht beboord met drie mastjes die ikzelf op 'Ten Bosch' gezaaid had en gewonnen.

(Gun ondertussen die paar berken van daareven, aan de wegensplitsing, een bijzondere blik, toevallige bezoeker: Het zijn historische bomen, echte gedenktekens, want 'geboortebomen' zoals ik later zal vertellen!)

In mijn verbeelding zie ik het uitzicht van dat grasveld, dat ik met heide hoop te vullen, zoals het worden kan, met de wegenlus er rond.

aanlegplan Uitschoolhoeve uit Oevel vóór het overbrengen naar het
 Vlaamse Openluchtmuseum Bokrijk

HERBESTEMMING

- 1 Technische aspecten bij noodzakelijke aanpassingswerken
- 2 Bewaren en restaureren van elementen binnen en buiten
- 3 Creëren van meer ruimte, licht en zicht

typisch 18^e eeuwse gebint
de dakbedekking met oude boomse pannen
er is geen onderdak

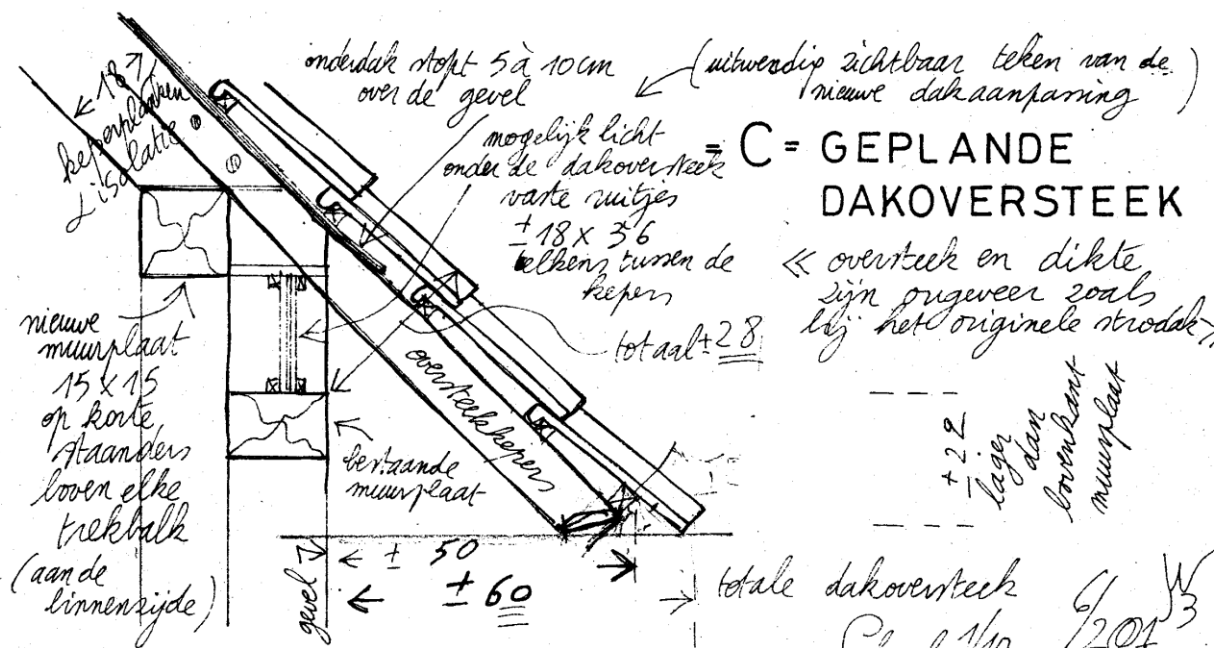
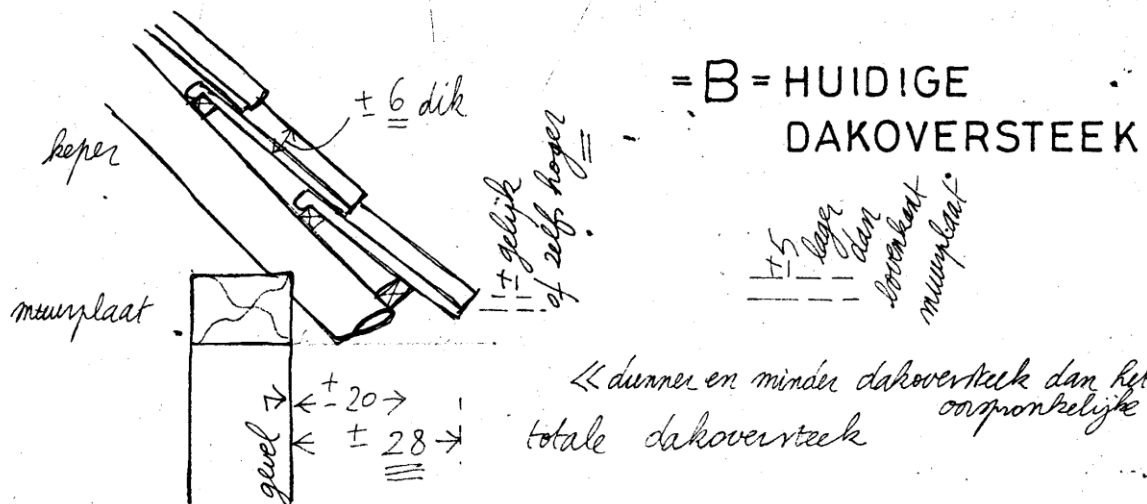
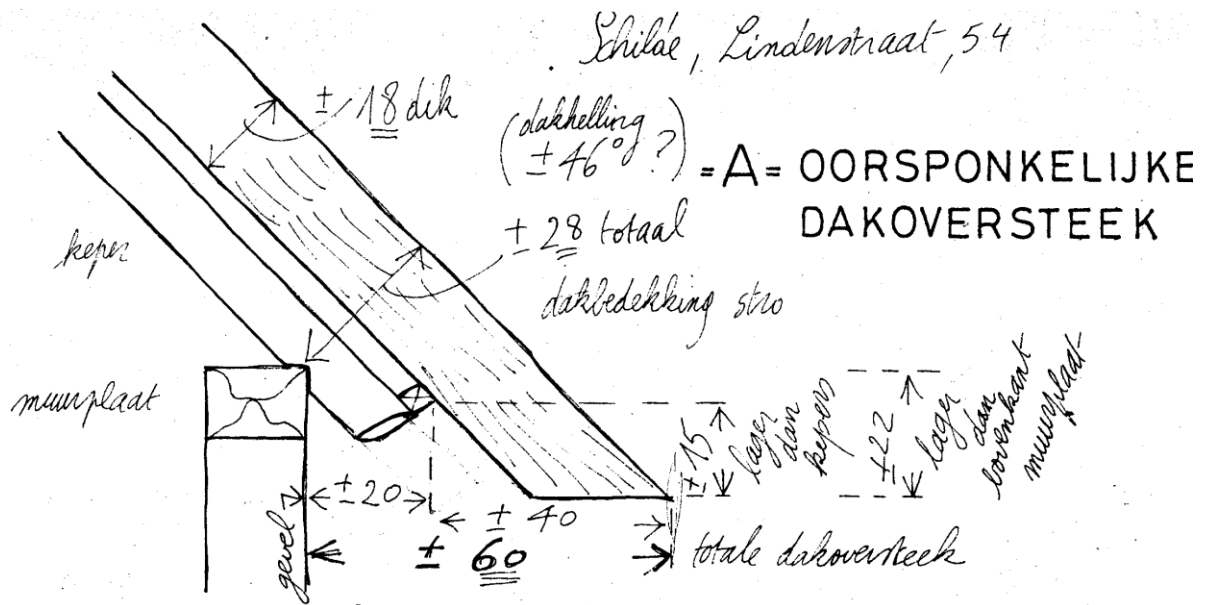
Pandoerenhoeve 1624
herbouwd als Onthaalcentrum bij de Kaastrooimolen te Heist-op-den-Berg

Het oorspronkelijke dak was met stro gedekt. De dankkepers staken maar 15 cm over. Samen met het stro had het dak een oversteek van 60 cm.

Nu het nieuwe dak met boomse pannen wordt gedekt, moet dezelfde oversteek worden gerealiseerd. Door een bijkomende uittimmering worden de gevels even goed beschermd als bij het oorspronkelijke dak.

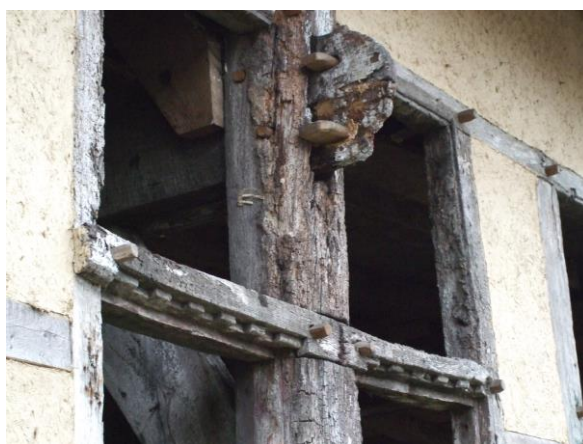
Waar men nog in de 18^e en 19^e eeuw met vakwerk en leem bouwde, en de dekbedekking al bij de bouw met pannen werd uitgevoerd, zijn de dakoversteken steeds ruim voorzien. Een goed voorbeeld hiervan zien we in het Vlaamse Openluchtmuseum Bokrijk. In de Kempen zijn de daken met stro, nu meestal met riet gedekt. In Haspengouw zijn de daken meestal met pannen uitgevoerd, én voorzien van een ruime dakoversteek.

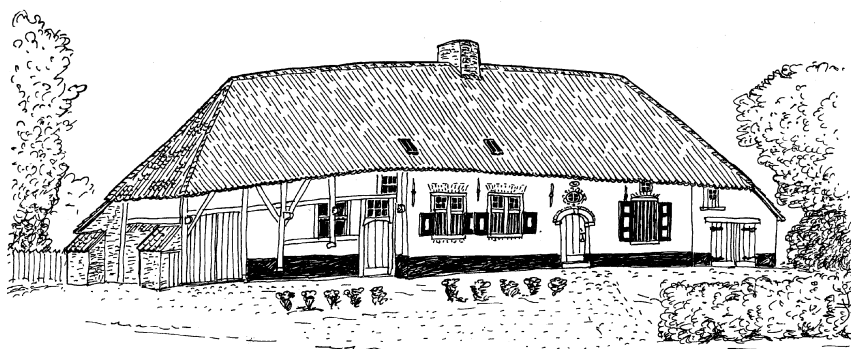
Schilde, Kraanhoeve

Kraanhoeve Schilde – 17e eeuwse vakwerkhuis met deels 18e eeuwse stenen voorgevel

Aan de staander gekoppeld kruisvenster, tussenkalf met tandfriesmotief

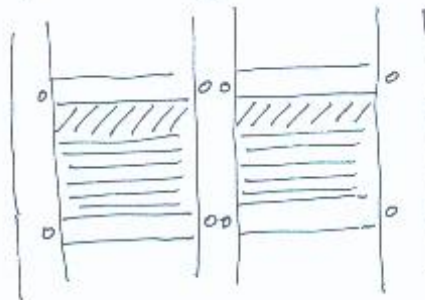
Ruwbouw en dak voltooid - 2010

<< WINDVERBAND >> en windstijfheid

- 2 soorten vakwerk
- 1) gesloten wanden
 - 2) open draagstructuren

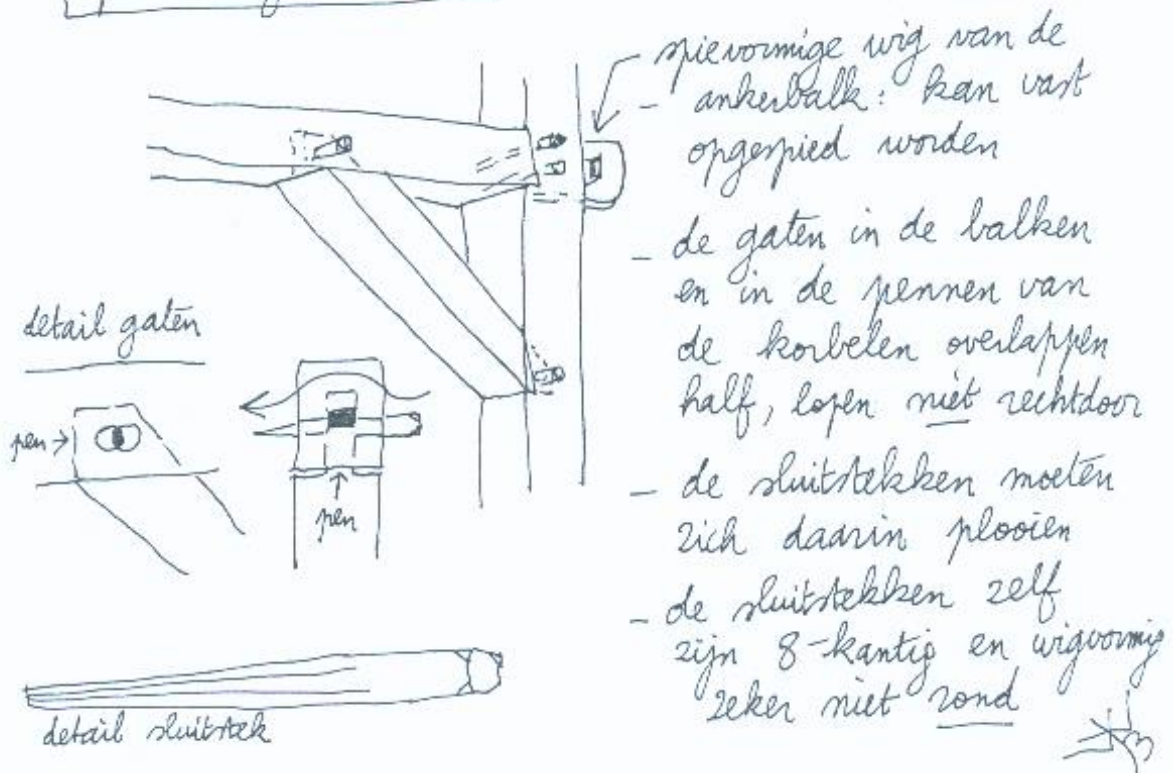
gesloten wanden

- opgevuld met leem of steen
- deze wand behoeft niet echt driehoeken, de opzulling zorgt voor het windverband

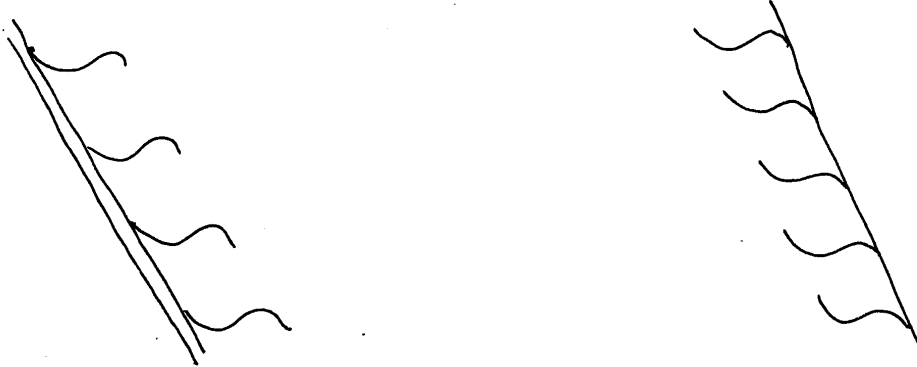

- de pen en gat verbindingen moeten geen stijfheid hebben

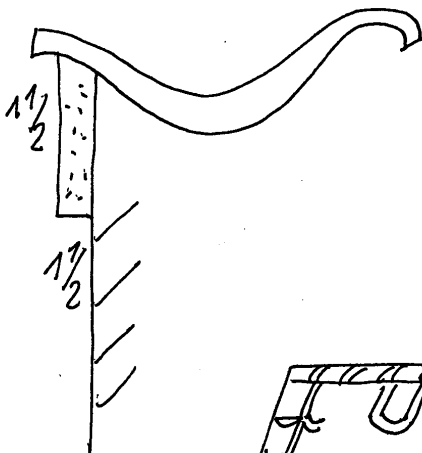
open draagstructuren

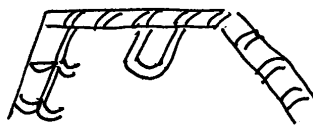
oude boonse pannen

- ① eerst de buitenste rijen juist leggen
L < R, volgens de onderliggende muur

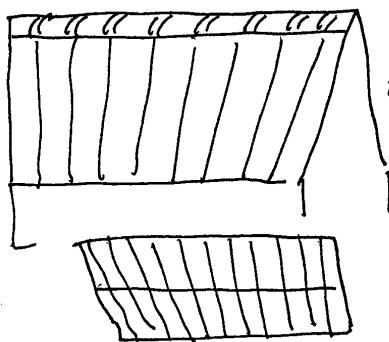

- ② de pannen iets over de muur
1 1/2 voor het aanstrijken
+ 1 1/2 om het aanstrijken te behermen

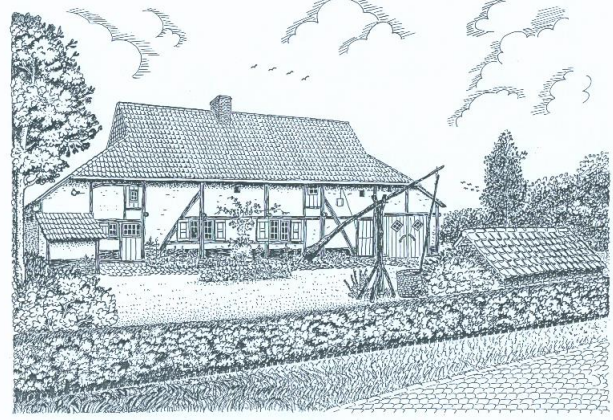

- ③ aanstrijken :
 - nok + 1 pan
 - opzij : 1 1/2 pan
 - horeboom : enkel voortpan

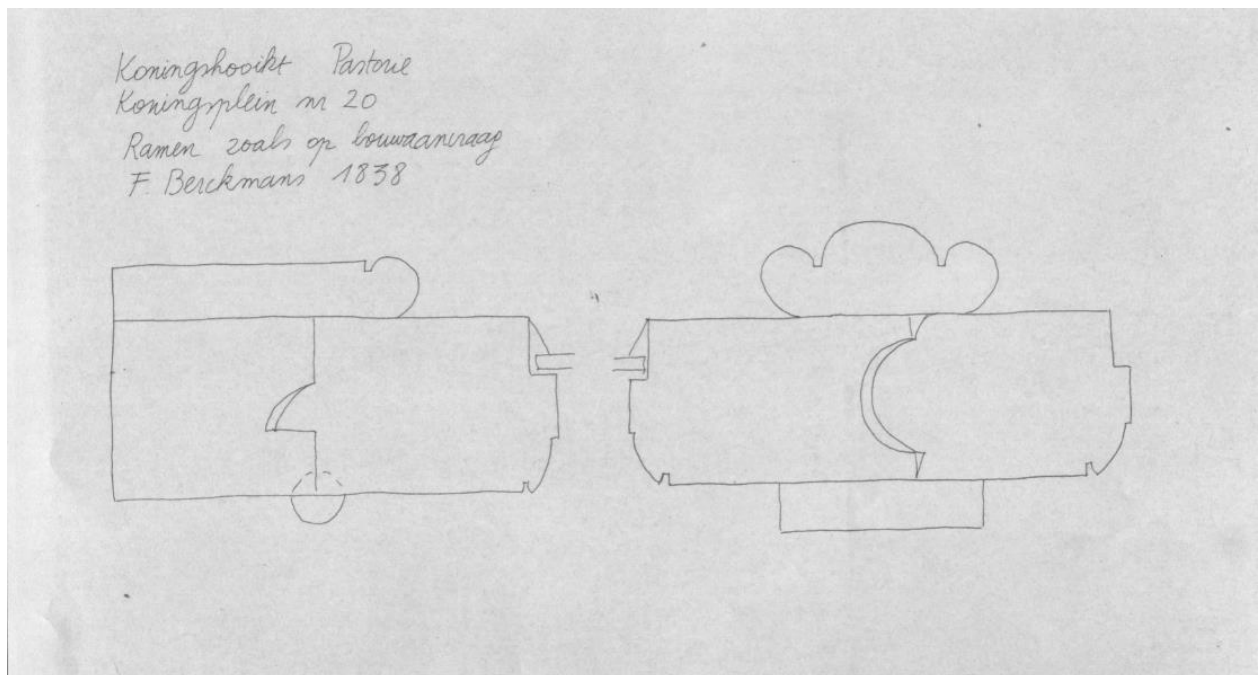
④

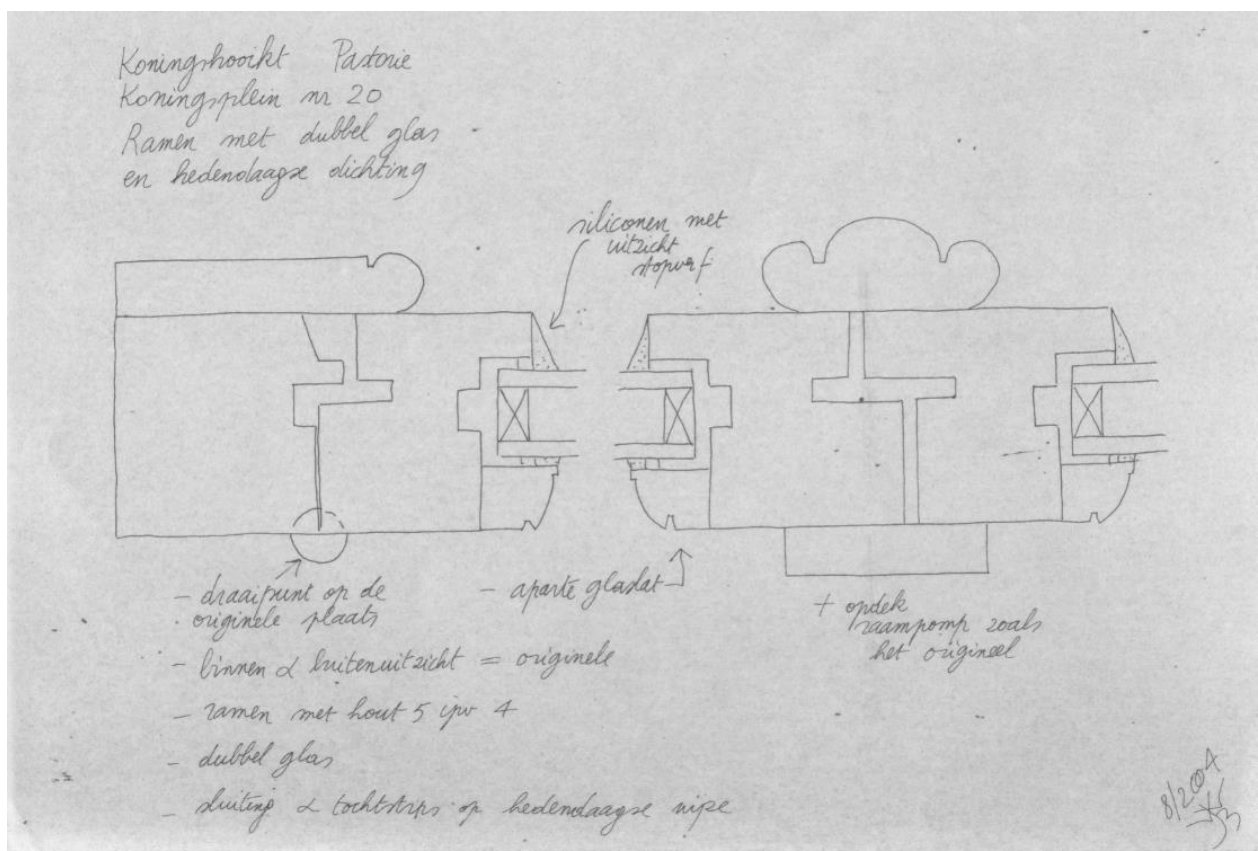
- de pannen verdelen is altijd een beetje waaiervorm
- xhove gewels, of niet te lood
 - onregelmatig grondplan

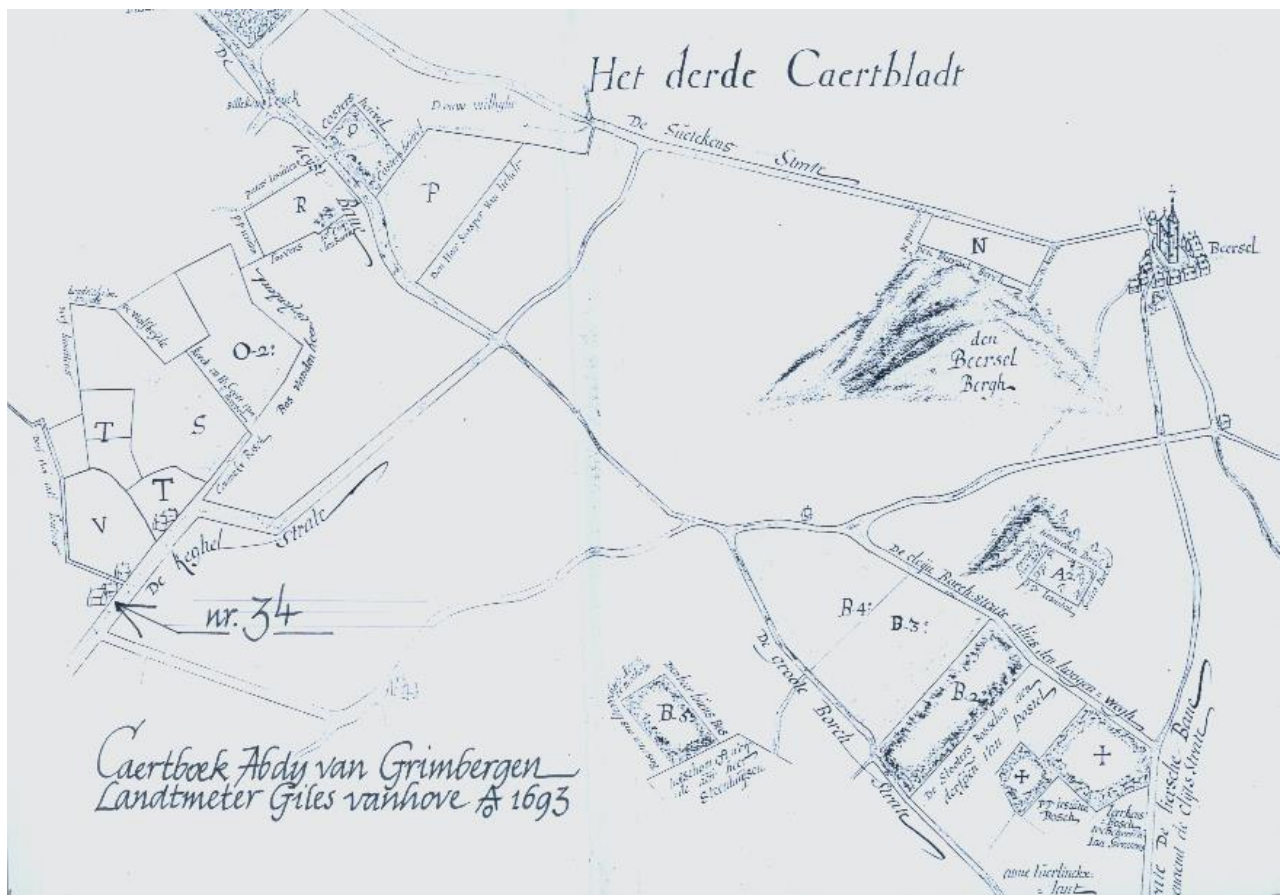

Hernieuwde ramen met origineel uitzicht binnen en buiten

dubbel glas en hedendaagse dichting

Hof de t' Serclaes – Kern 17^e eeuw, gerenoveerd 1978
Bens-Weyns
Kegelstraat 34 te Beerzel-Putte

Verbouwen pachthof
tot burelen en onthaalcentrum

1985

Brouwerij De Kluis
Hoegaarden

Verbouwing grote koestal
tot verbruikzaal
en onthaalcentrum

Brouwerij De Kluis
Hoegaarden

De 'Hei Stee', Veerle-Heide

De gebouwen op de foto van de Landdag 1972 waren de werkhuizen van Bokrijk. Ze werden later afgebroken en voor hergebruik te koop aangeboden. De heropbouw is momenteel aan de gang te Veerle-Laakdal, Heideinde. Een gedeelte wordt herbouwd zoals het in Bokrijk stond. De overige materialen worden verwerkt in de aansluitende nieuwbouw.

Diest – Breedhuis in steen en vakwerkbouw – Anno 1630

*Stad Diest
Leuvensestraat nr 66-68
naar prentkaarten ca 1905*

Deels bewaard deurkalf voordeur (1630)

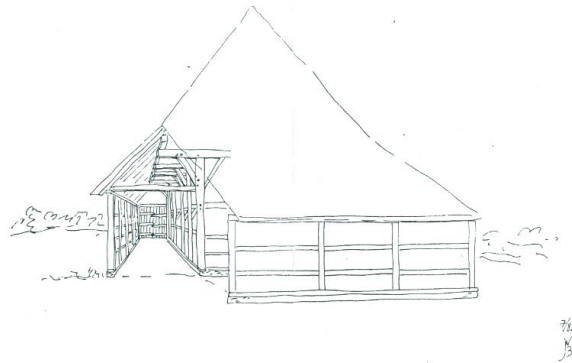
De ramen en de ganse voorgevel van het gelijkvloers zijn nog volledig met grote kozijnraamgehelen. De op de uitkragende consoles van het gelijkvloers gebouwde voorgevel is al volledig in steen.

Zesvaks kozijnraam achtergevel, toestand 2011

Het pand vormt een van de laatste voorbeelden van een bouwtype met semi-landelijk karakter aan de rand van de stad Diest. Naast dit breedhuis zijn er in Diest nog vier lemen vakwerkconstructies bewaard.

Kamp C – Provinciaal Centrum Duurzaam bouwen en wonen
Britselaan 20 2260 Tongerlo-Westerlo

1982 – afbraak Begijnenhoeve Putte, de schuur bleef bewaard:
architect Willy Bens kocht de schuur, demonteerde ze en nummerde de balken voor wederopbouw

Deze Kempische schuur werd in 2010 op Kamp C heropgebouwd met respect voor de originele methode en materiaalgebruik. Het rechte trekken en restaureren van de oude structuur staat voor duurzaam materiaalgebruik.

De nieuwe functie is een tentoonstellingschuur waarin een aparte tentoonstellingsbox werd ingepast.

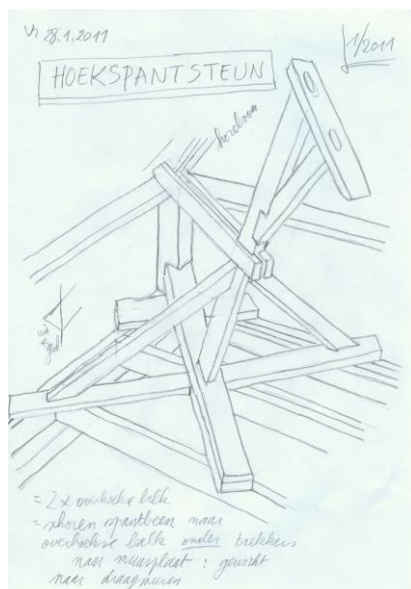
OVER DE GRENZEN

Dominicaanse Republiek - Vakwerkbouw en streekgebonden materialen

Het bouwproject voor Guàli is een hulpproject in de Dominicaanse Republiek. Dr Lien Meyns uit Leuven, gehuwd met de Dominicaan Alberto de Leon Matteo, hebben een kinderartsenpraktijk uitgebouwd vlakbij de grens met Haïti. Het is gelocaliseerd in Santiago de la Cruz, zo'n 20 km van provinciehoofdstad Dajabón www.guali.be.

Het gebouw heeft een aardbeving-bestendige vakwerkconstructie met centrale boomstam in een put met ronde keien, die eventuele schokken zal opvangen. Het geheel bestaat uit vakwerkwanden met raam- en deurkaders. De vakken werden ingevuld met zongedroogde leemstenen.

De werken voor het goede doel werden uitgevoerd door enthousiaste vrijwilligers, tijdens 2 bouwkampen (najaar 2010 en voorjaar 2011). Initiatiefnemer was ief Willems www.memibo.be.

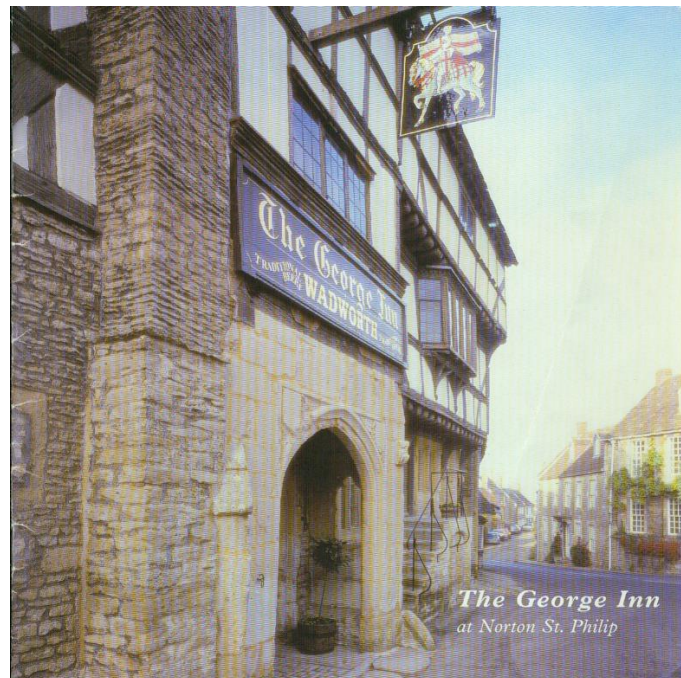
Gemert – 1675 – Kempisch verdiepingshuis

Het Broodhuys

Ambachtelijke bakkerij, Hoogstraat Beerzel - 2000

HISTORISCH GEÏNSPIREERDE NIEUWBOUW

The George Inn, Norton St Philip Somerset, deels van 1431

Schoten, 2011

MENS- EN MILIEUVRIENDELIJK BOUWEN

Vandaag wordt het aspect rond milieuvriendelijk bouwen met recht en reden sterk benadrukt. Er zijn gespecialiseerde handelszaken die bouwmaterialen aanbieden die aan deze normen voldoen.

Sinds de industrialisatie is dit aspect in de verdrukking geraakt. Voordien was het bouwen zonder uitzondering met natuurlijke materialen. Ook transportafstanden speelden een grote rol.

In het kader hiervan zijn behoud en herstel te verkiezen boven nieuwbouw.

- De bestaande oude gebouwen werden opgericht met materialen van ter plaatse, zoals leem, inlands eikenhout, steen, stro,...
- De materialen zijn gezond. Het metselwerk gebeurde met kalkmortel. Enkel het droogmaken onderaan is noodzakelijk voor een gezonde woning.
- Er zijn geen gevaarlijke afvalstoffen in verwerkt, noch bestrijdingsmiddelen voor het hout.
- Materialen werden zoveel mogelijk gerecupereerd. Zo werden bijvoorbeeld na de godsdienstoorlogen de verbrande balken weer proper gemaakt en hergebruikt. Zo werden schuren gebouwd met hout uit het vakwerk hoofdgebouw van de boerderij wanneer dit laatste in steen werd herbouwd.
- Er werd het nodige eikenhout aangeplant om na een brand of voor reparaties het nodige materiaal bij de hand te hebben.

Lüneburger Heide (D)

Aanplanting eiken rond de boerderij

Aanvullende documentatie

1. Archieven, oude kaarten (Ferrariskaart, Poppkaart...)
2. Heemkundige kringen, geschiedkundige genootschappen en andere erfgoedverenigingen
 - Koninklijke Heemkundige Kring Heist-op-den-Berg www.heemkring-dieswane.be
 - Jozef Van Rompay-Davidsfondsgenootschap Onze-Lieve-Vrouw-Waver
<http://users.telenet.be/DFOLVWAVER/genootschap.html>
3. Monumenten & Landschappen, Inventaris van het Cultuurbezit in België, Architectuur
Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen
Er bestaat een subsidieregeling voor de in deze boeken vermelde gebouwen
4. Vlaams Openluchtmuseum Bokrijk – www.bokrijk.be
Bezoek ook de andere Europese openluchtmusea
De Open Monumentendagen
5. Het landhuis Ter Speelbergen is de thuisbasis van de vzw Kempens Landschap
www.kempenslandschap.be
Op het domein worden regelmatig activiteiten georganiseerd, zie de cultuurkalender op de webstek www.terspeelbergen.be
6. Kerkuilwerkgroep Vlaanderen www.kerkuilwerkgroep.be
7. Raadgevers, studiedagen, gespecialiseerde opleidingen ...
8. Studiemateriaal
Boeken, ook in bibliotheken van Heemkundige Kringen
9. Bezoek Kamp C Tongerlo-Westerlo www.kampc.be
Provinciaal Centrum Duurzaam bouwen en wonen
Documentatie over aangepaste materialen voor geluids- en warmte-isolatie enz...
Voor Provincie Vlaams-Brabant DUBO – www.dubovlaamsbrabant.be
10. Bouwvoorschriften
Zonevrije gebouwen – uitbreiding huidig woongedeelte tot max. 850 m³ netto en 1.000 m³ bruto volume
11. Monumenten en Landschappen: www.bouwhistorie.be
Onroerend erfgoed: www.onroerenderfgoed.be
12. Er is een nieuwe erfgoedorganisatie voor Vlaanderen *Herita*, met o.a. Erfgoed Vlaanderen, het Forum voor erfgoedverenigingen, Open Monumentendag Vlaanderen – www.herita.be

Uw notities

Bronnen

Voor dit handboek heb ik me gebaseerd op mijn eigen archief en mijn jarenlange ervaring als architect. Tevens heb ik me hierbij vooral ook laten inspireren door de werken van Dr Jozef Weyns (°1913 - †1974). Hij was de eerste conservator van het Vlaams Openluchtmuseum Bokrijk en ontwerper van het concept ervan. Enkele van zijn belangrijke publicaties in deze context volgen hierna:

- Vlaamse Hoeven, Vorm en Sfeer**, Dr J. Weyns
1967, J. Van In, Lier
- Bokrijk, Tuin van de Vlaamse Volkskultuur**, Dr J. Weyns
1961, Heideland, Hasselt
- Bokrijkse berichten** - VI
Het Kempisch Boerenhuis – beknopt overzicht door Dr J. Weyns
- Bakhuis en broodbakken in Vlaanderen**, Dr J. Weyns
1963, Verbond voor Heemkunde, St Martens Latem
- Bokrijk, Zin en Zijn**, Dr J. Weyns
1972, Lannoo, Tielt en Utrecht
- Volkshuisraad in Vlaanderen**, Dr J. Weyns
1974, in eigen beheer – heruitgave 1999, tevens in eigen beheer
- Het verhaal van ons Huis**, Dr J. Weyns
1954, Keurreeks Davidsfonds
- Brieven uit mijn Bakhuis**, Dr J. Weyns
1967, in eigen beheer

- Achter de traditie, Op zoek naar een levend verleden**
- Leven en werk van Jozef Weyns**, Dept Cultuur van de Provincie Antwerpen
2008, verzamelde bijdragen
- Hartelijkst van huis tot huis, Brieven van Jozef Weyns (1913-1974)**, Robert Lenaerts,
2013, te verkrijgen via katelijne.weyns@gmail.com (tel. 0495 165 545)

Leerboeken en documentatie uit mijn eigen boekenkast:

- Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen**
Inventaris van het Cultuurbezit in België, Architectuur
Reeks delen, Ministerie Vlaamse Gemeenschap, Bestuur Monumenten
en Landschappen, verschillende uitgevers
- Vakwerkbouw in Limburg**, Coen Eggen
1989, M & P bv Weert
- Kijk op Boerderijen**, S.J. Van der Molen
1979, Elsevier
- Oude Boerderijen**, A.A.C. Maaskant
1969, N. Kluwer, nv Deventer
- Kenmerkende Onderdelen** van Landelijke Gebouwen in België
1918 – Vromant & Co
- Lutyens**
1981, Arts Council of Great-Britain
- Bouwen aan Boerderijen**
2003, uitg. Roodbont en Terra
- Vernacular Architecture**, R.W. Brunskill
1971, Faber & Faber
- Le patrimoine rural de Wallonie** – la maison paysanne, vol 1 & 2
1996, Division du Patrimoine & Crédit Communal

REFERENTIELIJST

‘Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen’ Inventaris van het Cultuurbezit in België

Uitgegeven door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afd. Monumenten en Landschappen,
 aangevuld met niet opgenomen projecten historische gebouwen

1974	Spaanse Hoeve – Peperstraat 12 te Nederokkerzeel Dhr Daniëls – gedateerd 1654 i.s.m. Arch. De Wispelaere Na wijziging opdrachtgever: restauratie n.o.v. Arch. L. Van Herck, J. Martens, A. Impens, Leuven	2N blz 429-430
1976	Speelbergenhoeve – Peredreef 11 te Heist-op-den-Berg Wed. Weyns-Mijlemans - kern 18e eeuws	13N4 blz 259
1978	Hof de t'Serclaes – Kegelstraat 34 te Beerzel-Putte Bens-Weyns - kern 17e eeuws	13N4 blz 432-433
1979	Kartuizerhoeve – Neerloop 8 te Lier Waumans - hoofdgebouw 1761, poortgebouw 1616	13N1 blz 321-322
1979	Hof van Baeckelmans – Brielen, Oostdijk te Tisselt Fam. Baeckelmans origineel 1738 – heropgebouwd: het linkerdeel (foto 554)	13N2 blz 325
1983	Vakwerkgebouw – Bouquetstraat 48 te Diepenbeek Vanschoenwinkel-Lenaerts opgericht 1901 met herbruikt 18e eeuws materiaal	6N1 blz 64-65
1987	Long Man – Doelen 33 te Zoersel Scoutslokaal - Gemeentebestuur gedateerd 1838 in de dakpannen	10N3 (RU-Z) blz 1155
1989	Hoeve Den Aard – Hallaaraard 2 te Hallaar-Heist o/d Berg Vertommen-Kerkstoel gedateerd 1796	13N4 blz 288-289
1990	Hof van Riemen – Orshagenstraat 247 te Heist-op-den-Berg Gemeentebestuur - deels 15e eeuws Opmeting en voorstudie ism arch. Denise Debrouwer Huldenberg Na wijziging opdrachtgever: restauratie n.o.v. arch. E. Vermeiren, Oostmalle	13N4 blz 247-251
1992	Vakwerkgebouw uit regio Osnabrück (D) – Hallaaraard 2 te Heist o/d Berg Vertommen-Kerkstoel gedateerd 1712 - heropgebouwd	13N4 blz 289
1997	Neerhoeve – Rameyenstraat 7 te Gestel-Berlaar De Groof - kern 17e eeuw, aangepast 1902 en 1909	13N1 blz 82-83
1998	Pandoerenhoeve – Bruggeneindse Heibaan 13 te Heist-op-den-Berg Gemeentebestuur - gedateerd 1624 heropgericht als onthaalcentrum bij de Kaastrooimolen	13N4 blz 218-219
2000	Jezuïetenhoeve - Neerloop 12-13 te Lier Seutin-Everaert - kern 17e eeuws ism arch. Anja Vissers Herentals – diploma werk HOSMTEGO Antw.	13N1 blz 322-323

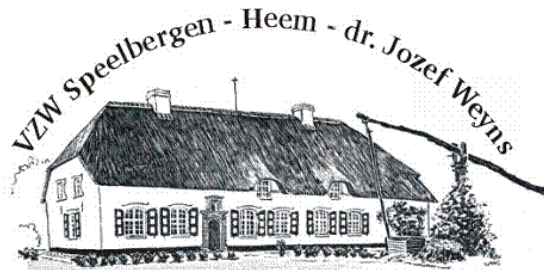
2001	Versteende vakwerkbouw – Lindenstraat 54 te Schilde Lauwereyns-Van Aperen - kern 17 ^e eeuws ism arch. Anja Vissers Herentals	10N3 (RU-Z) blz 907-908
2003	Heroprichting schuur – Peredreef 11 te Heist-op-den-Berg Weyns-Suharti - gedateerd 1786 replica na vernieling door brand	13N4 blz 259
2003	Hof Ter Borch – voorheen K. Goovaertsstraat 33 te Itegem-Heist o/d Berg Peeters-Geukens, Herentals - gedateerd 1756 herop te richten na weer overbrenging vanuit Bokrijk Studie voor heroprichting	13N4 blz 311
2003	Woning Begijnhof Diest - Engelen Conventstraat 22 te Diest Willem Willems - 17 ^e , 18 ^e eeuw Eigenaar OCMW Diest	1 blz 65-66
2004	Pastorij Koningshooikt - Koningsplein 20 te Koningshooikt Lier Forceville-Gysemans - 1838 en 1893	13N1 blz 390-391
2004	Goorbroekhof – Wouwerdries 31A te Lubbeek Pardaens-Lemmens - 18 ^e , 19 ^e eeuw	
2004	Deel van Hoeviewoning – Langstraat 57 te Herenthout Cambré-Van den Eynden - 18 ^e eeuw	16N3 blz 159
2008	Verplaatste en heropgerichte schuur Weynesbaan 97 te Bonheiden Van Gaal, bvba Brandheide - kern 1609, deels 18 ^e en 19 ^e eeuw Afkomstig van Nijlen, Kessel, Bartstraat nr 38	13N4 blz 365
2009	Langshuis met overkragende gevel, vakwerk gelijkvloers Anno 1630 Leuvenstraat 66-68 te Diest, gewijzigd 19 ^e en 20 ^e eeuw Ief Willems, Herselt	1 blz 89
2010	Heroprichten van grote driebeukige Kempische schuur Anno 1741 Afgebroken 1982: Begijnenhoeve, Lierbaan, Putte en Koningshooikt Heroprichting: te Kamp C – Provinciaal Centrum Duurzaam bouwen en wonen, Britselaan 20 te 2260 Westerlo, Tongerlo Opdrachtgever: Provinciebestuur Antwerpen	

Handboek 1e uitgave Architectenseminarie 27 februari 2004

Voor ECR vzw - Marktplein 17, 3550 Heusden-Zolder

Doelstelling o.a. overdracht oude bouwtechnieken, bewaren, herbestemmen en publieke ontsluiting van bouwkundig erfgoed.

Handboek 2e uitgave Voordracht 16 maart 2011

Voor vzw Speelbergen-Heem-Dr J. Weyns - Peredreef 5, 2580 Beerzel-Putte

De vzw heeft tot doel: het instandhouden, het beheren en ontsluiten van het cultuurhistorisch, bouwkundig, landschappelijk en natuurkundig patrimonium van het domein Ter Speelbergen en van het geestelijk erfgoed van dr. Jozef Weyns. Zij heeft verder tot doel het bestuderen, ondersteunen, uitbouwen, promoten en communiceren van erfgoed, heemkunde, volkskunde en folklore in al hun dimensies.

www.ter speelbergen.be

Het landhuis Ter Speelbergen is de thuisbasis van vzw Kempens Landschap

www.kempenslandschap.be

Handboek 2e uitgave Voordracht 9 april 2011

Voor de Koninklijke Heemkundige Kring 'Die Swane' vzw Heist-op-den-Berg

De vzw heeft tot doel: de studie van het Heistse Heem in al zijn aspecten te bevorderen.

Heemkundig Museum 'Die Swane', Kerkplein 24 te 2220 Heist-op-den-Berg

www.heemkring-dieswane.be

Handboek 3^e uitgave
Voordracht 15 juni 2012

Voor de Heemkring 'Het Molenijzer', Putte.

De vzw heeft tot doel: de studie van het Putse Heem in al zijn aspecten te bevorderen.

Heemkring Het Molenijzer, Ixenheuvel, Schaapstraat 2 2580 Putte - 015 75 27 98

Vormgeving en opmaak handboek
Katelijne Weyns
katelijne.weyns@gmail.com